

1

SOCIOLOGIE, EEN EERSTE KENNISMAKING

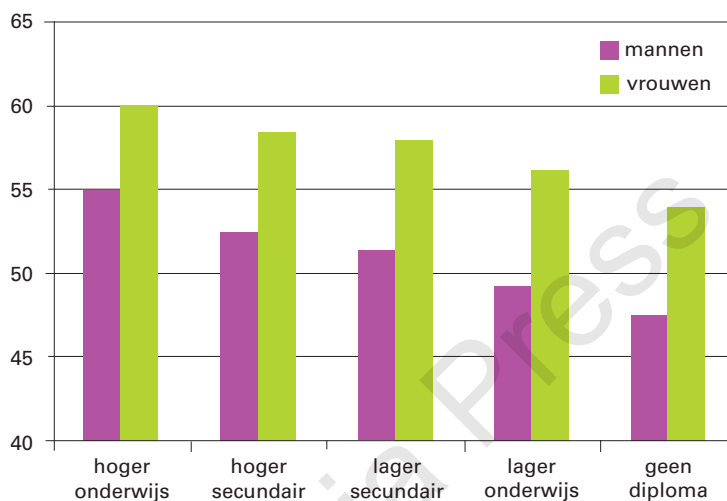
DOELSTELLING

Omschrijven van de sociologische zienswijze aan de hand van een toelichting van de 'sociologische verbeelding' en een conceptuele analyse van gedrag, sociaal handelen, interactie en context. Het voorstellen van de sociologie als wetenschappelijke werkwijze, met bijzondere aandacht voor het verschil tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Een eerste afbakening maken tussen sociologie en andere wetenschappen, zoals de psychologie en de biologie.

1.1 INLEIDING: NIET IEDEREEN LEEFT EVEN LANG

Meestal gaan we ervan uit dat ziekte, leven en dood gewone biologische fenomenen zijn. Niet alle mensen zijn even krachtig. Wat betekent dat laatste echter? Worden mensen geboren als krachtige of minder krachtige wezens of zijn er ook kenmerken uit de samenleving die ertoe leiden dat sommige mensen meer ziek worden dan anderen? Zijn er ook krachten in de samenleving die ervoor zorgen dat sommige mensen minder lang leven dan anderen?

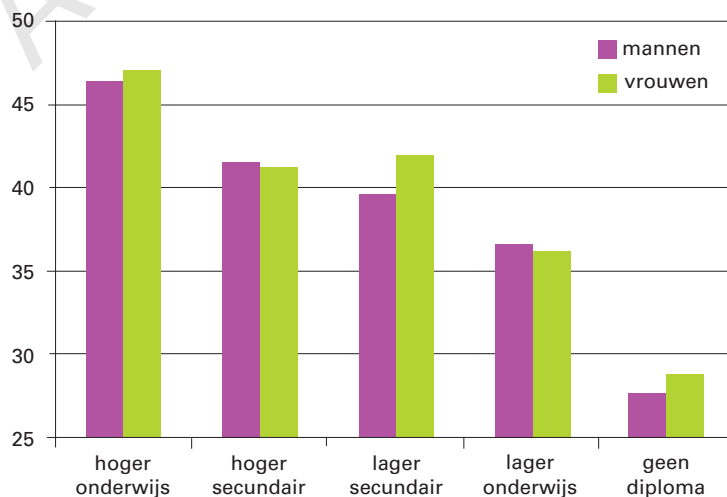
Levensverwachting naar opleidingsniveau, mannen en vrouwen van 25 jaar, 2001

P. Deboosere, S. Gadeyne, H. Van Oyen, 2011, De evolutie van sociale ongelijkheid in levensverwachting, in: Herman Van Oyen, Patrick Deboosere, Vincent Lorant, Rana Charafeddine, (Eds.), *Sociale ongelijkheden in gezondheid in België*, Gent: Academia Press.

Kijken we even naar de bovenstaande grafiek. In die grafiek hebben we de levensverwachting op 25 jaar uitgezet volgens geslacht en diploma. Twee elementen vallen heel duidelijk op. Vrouwen hebben een hogere levensverwachting dan mannen. Maar we

Gezonde levensverwachting naar opleidingsniveau, mannen en vrouwen van 25 jaar, 2004

H. Van Oyen, Rana Charafeddine, P. Deboosere, B. Cox, V. Lorant, S. Demarest, 2011, De evolutie van sociale ongelijkheid in gezonde levensverwachting, in: Herman Van Oyen, Patrick Deboosere, Vincent Lorant, Rana Charafeddine, (Eds.), *Sociale ongelijkheden in gezondheid in België*, Gent: Academia Press.

stellen ook vast dat zowel mannen als vrouwen met een diploma hoger onderwijs een hogere levensverwachting hebben dan zij met een lager onderwijsniveau. We kijken ook even naar de volgende grafiek. Die voorstelling geeft de gezonde levensverwachting weer. Dit kan je interpreteren als het aantal jaren dat een gemiddeld persoon mag verwachten te leven in goede gezondheid. We zien ook hier weer dat, naarmate mensen een hoger diploma behaald hebben, ze een betere gezondheid mogen verwachten. Die cijfers zijn uitermate interessant. De centrale vraag is echter hoe we die vaststellingen moeten verklaren. Dit is voer voor sociologen.

DE VERKLARING ... RELATIES TUSSEN MENSEN

Laat ons beginnen met een aantal eenvoudige redeneringen. We gaan uit van het idee dat opleidingsverschillen leiden tot sociale ongelijkheid, met andere woorden dat ze leiden tot verschillen in levenskansen. Ten eerste stimuleert een hoge opleiding het vermogen om ingewikkelde problemen in te schatten, bijvoorbeeld inzake de eigen medische problemen. De lange scholingstijd heeft ook een impact op de vorming van de persoonlijkheid. Met goed gevolg studeren betekent planmatig kunnen werken en met uitdagingen overweg kunnen.

Ten tweede leidt in onze samenleving een diploma naar een job. Hoe hoger het diploma, hoe groter de kans dat een goede job gevonden wordt. Wat betekent dit laatste echter? Uiteraard is er het hogere loon. Dit hogere loon zorgt ervoor dat mensen met een goed betaalde job in betere buurten (kunnen) wonen. Die zijn meestal ver verwijderd van vervuilde en stresserende omgevingen. Dit draagt bij tot een betere gezondheid. Daarnaast biedt een hoog inkomen ook de mogelijkheid om uitgebreide medische verzorging te bekostigen.

Maar er is veel meer. Bij een goede job is de kans ook zeer groot dat er meer variatie in het werk is en dat de arbeidsomstandigheden gezonder zijn. Met andere woorden, de kans op een hogere arbeidstevredenheid neemt toe naar gelang het opleidingsniveau. En als iemand tevreden is met de job, dan zal die persoon zich in het algemeen beter in zijn/haar vel voelen. Bovendien veronderstellen sociologen dat kenmerken van de ene leefsituatie kunnen worden overgedragen naar een andere. Zo kunnen kenmerken van de werkomstandigheden het doen en laten bepalen van mensen buiten het werk. Zijn mensen in staat om binnen de werkorganisatie zelf hun werk te bepalen en dus een zekere controle uit te oefenen? Of moeten ze misschien lijdzaam bevelen opvolgen en is hun eigen inbreng minimaal? Wie nooit initiatief moet nemen in de werksituatie, heeft minder kans om vaardigheden te ontwikkelen die helpen om situaties te controleren. We denken hierbij bijvoorbeeld aan stressbestendigheid, het maken van vergelijkende analyses, het synthetiseren van externe expertise, oog voor precisie en langetermijndenken. Er is dan ook een kans dat die vaardigheden, of het gebrek eraan, tot uiting komen in andere domeinen van het dagelijkse leven. Slagen mensen erin te kiezen tussen gezonde en minder gezonde voeding? Kijken ze naar de samenstelling van voedingsproducten die op de verpakking vermeld staat? Beseffen ze dat voldoende bewegen essentieel is voor een goede gezondheid?

Samengevat, een hogere opleiding leidt tot materiële voordelen en bepaalt ook de persoonlijke vorming. Beide zorgen ervoor dat men het eigen leven beter in de hand heeft. Men heeft de mogelijkheden en vaardigheden ontwikkeld om gezonder te leven en om met bedreigingen om te gaan. Dit komt finaal duidelijk tot uiting in een hogere levensverwachting.¹

1 Voor een bespreking van mogelijke verklaringen van socio-economische verschillen in gezondheid, naast Van Oyen et al. 2011, zie Willems, Sara (2005). The socio-economic gradient in health: a never ending story? A descriptive and explorative study in Belgium, p. 15-23. Gent: doctoral dissertation.

De bovenstaande redenering is een typisch sociologische redenering. Centraal staat de idee dat de wijze waarop mensen samen iets doen – zoals het volgen van onderwijs, het concurreren voor jobs, de taken verdelen op de werkvloer – een invloed uitoefent op het leven van die mensen. Anders gesteld, ondanks de aanwezigheid van een eigen lichaam en een eigen vrije wil, heeft de sociale omgeving waarin mensen verkeren, een grote invloed op wat die mensen in hun leven meemaken.

Voor sociologen is dit een zeer logische stelling, maar niet iedereen denkt daar zo over. Vele mensen menen bijvoorbeeld dat iemand lang leeft omdat hij of zij nu eenmaal een sterk gestel heeft. Of dat iemand ‘slaagt in het leven’ omdat hij of zij daar zelf keihard voor werkte. Sociologen erkennen uiteraard het belang van de biologische en psychologische component van een individu, maar voegen eraan toe dat de sociale omgeving een cruciale factor is. Trouwens, om te weten te komen of de sociale omgeving al dan niet belangrijk is voor het verklaren van verschillen tussen mensen (bijvoorbeeld inzake kenmerken zoals levensverwachting, werkloosheid, mate van sportbeoefening, ...), kunnen we een eenvoudig trucje toepassen. Vergelijk het voorkomen van dat kenmerk in tijd en ruimte, en voor verschillende deelgroepen van de samenleving. Zijn er verschillen observeerbaar tussen verschillende periodes, plaatsen en groepen, dan lijkt het plausibel dat de sociale omgeving – want die is natuurlijk vaak heel erg verschillend naar tijd, ruimte en groep – een belangrijke invloed heeft in het tot stand komen van dat kenmerk. Is werkloosheid een gevolg van individueel falen? Waarom schommelt de werkloosheid dan zo fel door de tijd heen, en waarom is die zo hoog in het ene land en zo laag in het andere land? Waarschijnlijk is hier meer aan het werk dan de louter individuele instelling van de werkloze...

1.2 DE SOCIOLOGISCHE VERBEELDING

sociologische verbeelding

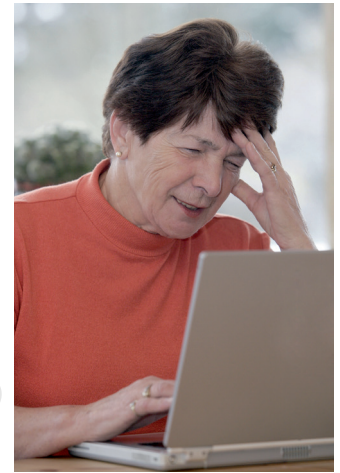
Het startpunt van een sociologische verklaring zou je de sociologische verbeelding kunnen noemen. Dit is een specifieke wijze van kijken naar wat met mensen in hun leven gebeurt. Alles wat mensen ervaren, maakt deel uit van hun levensloop of biografie. Mensen verliezen hun werk, ervaren discriminatie door een of ander kenmerk, verwerven een universitair diploma, beperken hun gezin tot twee kinderen, ... Mensen verschillen hierin, en hiervoor zoeken we verklaringen. Hoe komt het dat een groep mensen zonder werk zit? Hoe komt het dat vandaag heel wat gezinnen het aantal kinderen beperkt tot twee? Hoe komt het dat in ons land ouderen op het einde van hun leven meestal in speciale tehuizen ondergebracht worden? Voor het beantwoorden van die vragen laat de socioloog haar/zijn sociologische verbeelding werken. Dit betekent dat gebeurtenissen die het leven van mensen typeren, gezien worden vanuit het ruimere geheel waarbinnen mensen met elkaar samenleven. Onze biografie kent een specifiek verloop omdat we samen leven met andere mensen. Met andere woorden, onze biografie ondergaat de invloed van het geheel van de sociale relaties waarvan we deel uitmaken. Voor de socioloog zijn de gebeurtenissen die deel uitmaken van een individuele biografie niet zo individueel.

Het geheel van sociale relaties waarvan we deel uitmaken, noemen we onze samenleving. Voor ons komt dit neer op de maatschappelijke organisatie van België aan het begin van de 21ste eeuw. Dit geheel van sociale relaties is echter het resultaat van een historische ontwikkeling. De wijze waarop onze samenleving er nu uitziet, is mee bepaald door gebeurtenissen in de 19de en de 20ste eeuw, zoals de industrialisatie en de

hieraan gekoppelde urbanisatie. Anders gesteld, het historische verloop bepaalt het uitzicht van een specifieke samenleving.

Dit leidt tot de volgende fundamentele zienswijze, die men 'de sociologische verbeelding' noemt: sociale relaties bepalen de biografieën van mensen; die sociale relaties zijn echter zelf het resultaat van een historisch proces. We geven enkele voorbeelden. Het gegeven dat een groot deel van de hedendaagse jongeren universitair onderwijs (een biografisch kenmerk) volgt, is niet louter het resultaat van de intelligentie van die jongeren (zijnde een individueel biografisch kenmerk). De samenleving (en haar beroepsstructuur) beïnvloedt de aspiraties van jongeren om universitair onderwijs te volgen. Dit komt tot uiting in de vraag van bedrijven naar hooggeschoolde werknemers. De productie van en het omgaan met kennis staat centraal in de laatkapitalistische samenleving. Zonder het 19de-eeuwse industrialisatieproces zou die kennisbehoefte nooit ontstaan zijn.

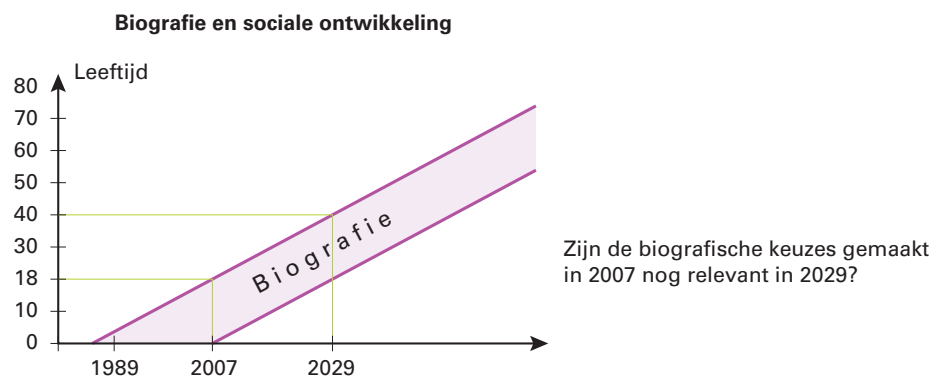
Ook werkloosheid van hedendaagse 50-plussers wordt heel wat begrijpelijker indien we de sociologische verbeelding hanteren. Toen 50-plussers zovele jaren geleden afstudeerden met een diploma middelbaar onderwijs, was het niet vanzelfsprekend dat iedereen hoger onderwijs volgde. Met een diploma hoger secundair onderwijs waren de kansen op de arbeidsmarkt redelijk goed. Jongeren die toen stopten met studeren en voor tewerkstelling kozen, maakten een realistische keuze. Wanneer mensen uit die generatie nu zonder werk vallen, komen ze als 50-plussers op een arbeidsmarkt terecht waar de scholingseisen heel wat hoger liggen vergeleken met 20 tot 30 jaar geleden. Met een diploma hoger secundair onderwijs is het nu, bijvoorbeeld door de snelle technologische evolutie, moeilijker om aan de bak te komen. Het is niet zo verwonderlijk dat 50-plussers zonder gespecialiseerd hoger onderwijs, wanneer werkloos, het uitermate moeilijk hebben om opnieuw economisch actief te worden. Hoe moeten we dit interpreteren? Stoppen met studeren op 18 jaar was vroeger geen uitzondering. Als onderdeel van een geplande levensloop was die keuze begrijpbaar in het samenlevingsmodel van 20 tot 30 jaar geleden. Die samenleving is echter in die periode zo sterk veranderd, dat de keuzes van toen nu geen goede keuzes meer zijn. Anders gezegd, de levensloop van oudere werklozen met een niet-specialistische scholing kun je beter begrijpen door de sociologische verbeelding toe te passen.

'Onaangepaste' ouderen aan computer?

SOCIOLOGISCHE VERBEELDING:

individuele gebeurtenissen plaatsen en verklaren vanuit het geheel van sociale relaties die zelf een specifieke historische oorsprong hebben.²

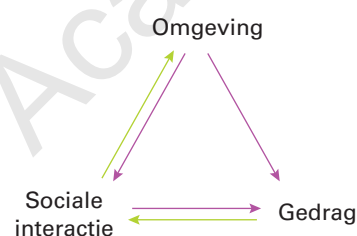
2 Mills, Wright C. (1959). *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.

Abortus en jeugdcriminaliteit: is er een verband?

Het toepassen van de sociologische verbeelding bestaat ook uit het met elkaar in verband brengen van maatschappelijke fenomenen die op het eerste gezicht geen verband met elkaar hebben. Zo stelt men vast dat in de USA gedurende de jaren negentig van de vorige eeuw een sterke daling was van de jeugdcriminaliteit. Hoe kan men die daling verklaren? Waren het de economische omstandigheden die er door een toenemende tewerkstelling voor zorgden dat jongeren niet op het criminele pad terechtkwamen? Of lag het eerder aan een meer restrictieve wapenwetgeving, waardoor wapens minder snel in de verkeerde handen terechtkwamen? Een andere verklaring zoekt het op een heel ander terrein. Zo stellen twee sociale wetenschappers dat de daling van de jeugdcriminaliteit in de jaren negentig in grote mate veroorzaakt werd door de legalisatie van abortus in de jaren zeventig. De logica is dat de toename van abortus, vooral bij arme vrouwen, leidde tot een afname van ongewenste kinderen, die, indien ze zouden geboren zijn, in sterke mate zouden hebben bijgedragen tot het criminele geweld van de jaren negentig. In die redenering past men de kennis toe die men heeft over de biografie van ongewenste kinderen (ongewenstheid leidt tot een aantal aanpassingsproblemen) om een maatschappelijk fenomeen te verklaren. De gebruikte methode hier is die van het gedachte-experiment, waarbij men zich de vraag stelt wat er zou gebeurd zijn indien dit of dat niet zou hebben plaatsgevonden (Rosenfeld, 2002).

1.3 VAN GEDRAG TOT SAMENLEVING

De socioloog bekijkt de biografie vanuit haar verband met de 'historische' maatschappelijke omgeving waarin ze tot stand komt. In de volgende stap zoomen we dieper in op de bouwstenen van de biografie en de maatschappelijke omgeving. Hiervoor doen we een beroep op de begrippen gedrag, sociaal handelen, interactie, context, structuur en cultuur. Ook gaan we dieper in op de samenhang tussen die begrippen. We doen dit aan de hand van het onderstaande schema.

Figuur 1.1: Gedrag, interactie en omgeving

1.3.1 GEDRAG

Onder gedrag verstaan we elke actie of reactie van een individu, zoals een lichamelijke beweging, een verbale uiting of een subjectieve gewaarwording. Gedrag bevat altijd zowel een objectief waarneembare als een subjectief waarneembare dimensie.

De objectief waarneembare of *externe* componenten van gedrag zijn die aspecten die door ten minste twee individuen, ego en alter, kunnen worden waargenomen. Voorbeelden zijn het gesproken woord, gebaren en lichamelijke bewegingen in het algemeen.

De subjectieve of *interne* component van het gedrag is maar door één waarnemer, ego, waarneembaar. Een belangrijk onderdeel van die subjectieve dimensie is de *motivationale* component. Hiermee wordt verwezen naar de ultieme drijfveren van het handelen die aanzetten, motiveren, tot gedrag. Belangrijke voorbeelden hiervan zijn: winstmaximalisatie, de zucht naar sociale erkenning (*self-esteem*), de zucht naar controle (*mastery*) en seksuele lust. Naast de motivationele component is er ook een *emotionele* component, zoals innerlijke gevoelens van angst en onrust, schaamte of schuld, een *cognitieve* component, zoals beelden die we ons vormen van de werkelijkheid, en een *reflexieve* component, zoals het beeld dat je van jezelf vormt. De verschillende dimensies van het gedrag kunnen doorgaans enkel analytisch van elkaar worden gescheiden. In de werkelijkheid doorkruisen ze elkaar. Zo impliceert het beeld dat je van jezelf vormt, jouw zelfbeeld of identiteit, altijd zowel reflexiviteit (je beschouwt jezelf als het ware vanuit een externe positie), cognitie (je identificeert jezelf met 'een persoon' als een abstracte categorie), als emotie (je schaamt je over jezelf of je bent trots op wie je bent). Een voorbeeld van de verwevenheid van de interne en externe dimensies van gedrag is het feit dat de meeste emoties samengaan met specifieke gelaatsuitdrukkingen.

1.3.2 SOCIAAL HANDELEN

De definitie van gedrag zoals hier gegeven, is heel ruim. Binnen het hele gamma van gedragingen nemen handelingen en sociale handelingen een bijzondere plaats in. Handelen wordt gekenmerkt door een gerichtheid op een object. Met andere woorden: handelen heeft als finaliteit altijd de realisatie van een doel. Handelen is dus gedrag met een nadrukkelijke doelgerichtheid.

Wanneer we kijken naar waar de uitgang van een lokaal zich bevindt, zijn we het verlaten van dat lokaal al aan voorbereiden.

VOORBEELD

Dit 'kijken' is dus een handeling met een bepaald doel, namelijk te weten komen hoe we de zaal kunnen verlaten. Wanneer dit zonder obstakels kan gebeuren, zullen we ons niet uitermate bewust zijn van die mentale voorbereiding. Wanneer de weg naar de uitgang bezaaid is met hindernissen, zullen we het verlaten van het lokaal veel bewuster mentaal voorbereiden. Door de doelgerichtheid krijgt het handelen een betekenis. De betekenis van een handeling is gelijk aan de mentale voorbereiding of projectie van de voltooide handeling. We gaan even terug naar het voorbeeld. Wanneer een observator me vraagt wat ik doe, zal ik antwoorden dat ik het lokaal verlaat. De stappen die ik zet, hebben als betekenis het verlaten van het lokaal. Anders gesteld, de betekenis van een handeling valt samen met de mentale projectie die aan de handeling voorafgaat.

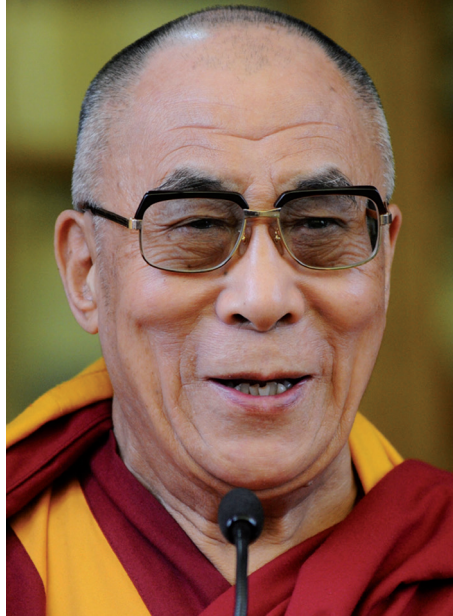
Wanneer we ons handelen richten op het vroegere, het huidige of het toekomstige handelen van anderen, dan kunnen we volgens Max Weber³ (1864-1920) spreken van sociaal handelen. Handelen is dus sociaal wanneer de actor bij het plannen van haar/zijn handelen rekening houdt met wat anderen deden, doen of kunnen doen. Er is vanuit de handelende actor een subjectieve betekenis aanwezig die in verband staat met een tweede actor. Weber ontwierp ook een typologie van sociaal handelen. Hij maakte een onderscheid tussen instrumenteel rationeel handelen (*Zweckrational*), waarde rationeel handelen (*Wertrational*), affectief handelen en traditioneel handelen.

sociale handelings- typologie

³ Weber, Max & Winckelmann, Johannes. (1992). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen: J.C.B. Mohr.

Ché Guevarra

Dalai Lama

Protestantse marsen in Noord-Ierland

Het handelen van vrijheidsstrijders en religieuze leiders wordt vooral gekenmerkt door waarde rationeel handelen.

De marsen die protestanten houden in Noord-Ierland zijn een voorbeeld van traditioneel én waarde rationeel handelen.

instrumenteel rationeel handelen

Bij instrumenteel rationeel handelen willen actoren een bepaald doel bereiken binnen een specifieke handelingssituatie. Die handelingssituatie bestaat uit andere mensen en/of objecten. Sommige objecten/mensen zullen eerder de voorwaarden bepalen waar- onder tot doelrealisatie overgegaan kan worden. Dit zijn de condities van het handelen. Condities kunnen dus niet vrij gemanipuleerd worden. Andere objecten/mensen zullen echter niet conditionerend, maar eerder faciliterend werken. Dit zijn de middelen waar- over de actor kan beschikken om haar/zijn voorgestelde doel te realiseren. Elke hande- lingssituatie waarin actoren doelen wensen te realiseren, bevat volgens Weber dus zowel condities als middelen. Kenmerkend bij doel rationeel handelen is dat de actoren afwe- gen welke middelen het best geschikt zijn om een bepaald doel te bereiken. De optima- lisatie van de efficiëntie is het meest kenmerkende criterium dat doel rationeel handelen afbakt van de andere vormen van handelen.

Handelingssituatie: niet te wijzigen elementen ... condities
te wijzigen elementen ... middelen

waarde rationeel handelen

Bij waarde rationeel handelen staat een bewust geloof in de waardevolheid van de han- deling centraal. Die waarde kan van ethische, esthetische, religieuze of andere aard zijn. De handeling is dus op zichzelf waardevol en niet het realiseren van een doel. Daarom draait dit type handelen dus niet om de optimalisatie van de efficiëntie, maar wel om het volgen van eisen die de actor als bindend inschat. Bij waarde rationeel handelen volgen mensen een religieuze roeping, laten ze zich leiden door een inherent plichtsgevoel of streven ze schoonheid of persoonlijke loyaliteit na, wat ook de kosten zijn voor zichzelf. Een extreem voorbeeld van waarde rationeel handelen vind je in de kader 'Die man krenkte mijn trots'.

Het onderscheid tussen waarde rationeel handelen en instrumenteel handelen is een analytisch onderscheid. Hiermee bedoelen we dat sociologen dit onderscheid denkma- tig (dus analytisch) aanbrengen. In de praktijk (empirie) zal het zo zijn dat waarde ratio- neel handelen ook binnen een situatie plaatsvindt met mogelijkheden (middelen) en beperkingen (condities). Om te bepalen of een handeling instrumenteel rationeel of

ACTUA: Waarde rationeel handelen**'DIE MAN KRENKTE MIJN TROTS'**

ISTANBOEL – Turkije vreest dat de tiener die vrijdag de Armeens-Turkse journalist en uitgever Hrant Dink (53) vermoordde, niet op eigen houtje heeft gehandeld. De 16-jarige Ogün Samast werd zaterdag opgepakt in de kustplaats Samsun aan de Zwarte Zee. Hij was door zijn vader bij de politie aangegeven.

Zestienjarige bekend moord op Armeens-Turkse journalist

De jongen heeft bekend Dink met drie pistoolschoten bij diens kantoor in Istanboel te hebben omgebracht. 'Op het internet stonden uitspraken van Dink, zoals "Ik kom uit Turkije, maar Turkenbloed is vies", motiveerde Ogün Samast de moord. 'Zijn woorden krenkten mijn trots. Daarom besloot ik op de bus te stappen en naar Istanboel te gaan.'

Daar kreeg de tiener zijn slachtoffer niet te spreken. Samast: 'Daarop ben ik naar de moskee gegaan voor het vrijdaggebed. Daarna volgde ik Dink van zijn kantoor naar een bank. Toen hij mij zag, schrok hij. Op de terugweg naar zijn kantoor heb ik hem doodgeschoten. Ik zou het zo weer doen; ik heb geen spijt van mijn daad.'

Allicht in opdracht

Gezien de jonge leeftijd van de dader, waardoor hij een zware straf ontloopt, wordt vermoed dat de moordenaar gehandeld heeft in opdracht van nationalistische extremisten. Ook in gevallen van eerwraak worden meestal minderjarige jongens ingezet, om dezelfde reden. Turkse commentatoren vrezen voor een terugkeer naar de donkere jaren '90, toen een groot aantal intellectuelen, schrijvers en journalisten werd vermoord door een netwerk van criminele, extreemrechtse en nationalistische organisaties. De moord op Dink leidde tot consternatie in en buiten Turkije. In het weekend werd in Istanboel massaal gedemonstreerd.

Samast werd aangehouden op de terugweg naar zijn ouderlijk huis in Trabzon. Bij zijn arrestatie had de jongeman het moordwapen nog op zak. De politie wist hem te traceren na te zijn getipt door zijn vader. Ahmet Samast had zijn zoon herkend op door de politie verspreide video-beelden uit beveiligingscamera's.

Gespannen verhouding tussen Turken en Armeense minderheid

De verhouding tussen de islamitische Turken en de christelijke Armeense minderheid is sinds lang gespannen. Armeense woordvoerders, onder wie Hrant Dink, willen dat de Turkse staat de massamoord op de Armeniërs aan het begin van de vorige eeuw erkent als 'genocide'. Nationalistische Turken willen daar echter niet van weten. De moord op Dink ligt extra gevoelig omdat hij een gematigde lijn vertegenwoordigde. Zo benadrukte de journalist een 'Turks staatsburger' te zijn en moedigde hij de Armeniërs aan om ook de eigen fouten onder ogen te zien. Armeense woordvoerders vinden dat de Turkse overheid tekort is geschoten in de beveiliging van Dink. De journalist had herhaaldelijk dreigbrieven ontvangen.

Bron: *Gazet van Antwerpen*, 22 januari 2007.

waarde rationeel is, moeten we nagaan welk aspect de bovenhand haalt: efficiëntie of de inherente waardevolheid van de handeling zelf.

Affectief handelen wordt gedreven door het navolgen van gevoelens. Het gaat om een grensgeval binnen de typologie van het handelen. Affectief handelen kan bestaan uit een ongecontroleerde reactie op een bepaalde stimulus. Wanneer mensen gedreven zijn door gevoelens, is de betekenis ervan niet altijd duidelijk. Meestal kan affectief handelen

affectief handelen

wel gerationaliseerd worden. Met andere woorden, handelen gedreven door gevoelens kan van een betekenis voorzien worden.

VOORBEELD

Lees de actualiteitsbijdrage. Paulo Bettini wordt wereldkampioen wielrennen na een week van (al dan niet valse) dopingaantijgingen. Bij het overschrijden van de aankomstlijn maakt hij een ogenschijnlijk spontaan gebaar: hij richt zijn denkbeeldige geweerloop op de officials en de pers in de ertribune. Een mooi voorbeeld van affectief handelen, gedreven door wraak. Maar er is ook een duidelijke sociale betekenis: met de handeling toont Bettini de wereld – de officials en de pers – dat hij onrecht is aangedaan, maar dat hij nog altijd overeind staat.

ACTUA: Affectief handelen

BETTINI NEEMT WRAAK MET WERELDTITEL

ITALIAAN GAAT DUITSERS AANPAKKEN

Uit *TROUW* 1 oktober 2007

John Graat, Stuttgart – Paolo Bettini brengt zijn gevoelens op treffende wijze tot uitdrukking.

In een vijandig klimaat antwoordde Paolo Bettini met zijn pedalen. Als ongewenste deelnemer prolongeerde de Italiaanse wielrenner gisteren in Stuttgart zijn wereldtitel.

Zijn schietgebaren op de finish spraken duidelijke taal. “Een week lang is er op mij geschoten, het was tijd om terug te schieten”, sprak Paolo Bettini. De Italiaanse giffikker (33) had gisteren geen pepillen nodig om tot op het bot gemotiveerd te zijn. Met woede als motor werd hij in Stuttgart opnieuw wereldkampioen. Het was zijn sportieve antwoord op alle commotie van de laatste dagen. In de rechtszaal gaat

hij óók nog in de aanval. Bettini wil stappen ondernemen tegen de stad Stuttgart, de lokale organisatie en tv-zender ZDF.

Zijn triomf bracht de Duitse gastheren in grote verlegenheid. Het stadsbestuur van Stuttgart had drie dagen voor het WK nog een kort geding aangespannen. Ze wilden zijn start voorkomen, omdat Bettini als enige renner het ethisch charter van de internationale wielunie UCI niet heeft getekend. Daarin belooft een renner dat hij nooit iets met doping te maken heeft gehad. Bettini zet zijn handtekening niet, omdat hij de straf van een jaarsalaris bij een positief geval principieel onjuist vindt. Vrijdag werd hij door de rechter in het gelijk gesteld. Hij heeft door de negatieve publiciteit wel imagoschade geleden, vindt hij. Dat werd versterkt door het verhaal dat het ZDF naar buiten bracht. De Duitse renner Patrik Sinkewitz zou hebben verklaard dat hij een dopingmiddel van Bettini had gekregen. Sinkewitz heeft dat later formeel ontkend.

Bron: trouw.nl

traditioneel handelen

Traditioneel handelen volgt uit ingeworteld gewoontehandelen. Gewoonte mag hier niet gezien worden als een puur psychisch of louter individueel kenmerk. Gewoonte lokaliseert zich in de sociale dimensie van het leven en niet in de individuele dimensie. Traditie leidt tot herhaling van eenzelfde handeling en wordt gekenmerkt door een verplicht karakter. Traditie perkt het handelen van mensen in en stuwt hen in een welbepaalde richting. Dit leidt ertoe dat binnen traditioneel handelen het verleden bepalend is voor het vormgeven van de toekomst.

Een mooi voorbeeld van een (tanende) traditie is het kerkelijk huwelijk. Dit was tot enkele decennia terug een niet-gecontesteerde vorm van handelen.

VOORBEELD

Wanneer mensen zich echter bewust zijn van de traditie en die op zichzelf gaan waarderen, dan kunnen we dit als waarde rationeel handelen beschouwen. Mensen die kerkelijk huwen omdat ze dit expliciet en in volle bewustzijn gaan beschouwen als de goede en juiste manier van handelen, begaan dus waarde rationeel handelen.

Tegengesteld aan traditioneel handelen is reflexief handelen. Reflexiviteit is disruptief en breekt de continue lijn van verleden naar heden. Reflexief handelen is gebaseerd op 'stoppen, denken en kiezen' – zoals bijvoorbeeld bij instrumenteel-rationeel handelen het geval is. De reflexieve mens wordt niet meer voortgestuwd door de kracht van het verleden. Hij moet nadenken over de richting die zij/hij wenst uit te gaan. Zodra de alternatieven overwogen zijn, moet er gekozen worden. Terwijl traditioneel handelen zekerheid geeft, gaat reflexief handelen samen met onzekerheid (zie o.a. Giddens, 1994).

reflexief handelen

1.3.3 INTERACTIE

Sociaal handelen vormt de onderbouw van interactie. Interactie wordt gevormd door handelingen van een persoon én de reactie daarop door een ander persoon. Interactie ontstaat wanneer twee of meer mensen een gedeelde of op zijn minst complementaire betekenis aan elkaars handelen geven. Het handelen is niet chaotisch, maar kent doorgaans een zekere herkenbaarheid en voorspelbaarheid. Handelen is bovendien betekenisvol. En sociaal handelen is gebaseerd op principes die voor medemensen als 'zinnig' ervaren worden, namelijk het realiseren van externe doelen, het beleven van waarden en het volgen van affecten en tradities. En soms herkennen we ook, al dan niet intuïtief, de meer ultieme motieven achter het handelen, of we menen die te herkennen. We denken dat iemand iets doet omdat hij of zij winst wil maximaliseren, sociale erkenning wil, of simpelweg seksuele lust wil bevredigen. Dit alles heeft als gevolg dat we kunnen reageren op het handelen van anderen en anticiperen op de gevolgen van het eigen handelen. Hierdoor wordt sociale interactie mogelijk.

Binnen de dynamiek van het sociale handelen van meerdere personen kunnen we twee soorten motieven onderscheiden: 'opdat' motieven en 'omdat' motieven. Wanneer we pragmatisch, axiologisch (volgens waarden), affectief of traditioneel handelen, dan proberen we iets te realiseren: een extern doel, een waarde, het beleven van een emotie, het volgen van traditie. Mensen handelen 'opdat' iets zou worden gerealiseerd. Dit handelen wordt aangedreven door 'opdat' motieven. Het is duidelijk dat een handeling van een persoon vanuit een 'opdat' motief, voor de andere persoon een 'omdat' motief wordt.

'opdat' motieven
'omdat' motieven

Veronderstel dat twee personen, Alter en Ego, elkaar ontmoeten. Wanneer Alter haar/zijn hand uitsteekt, dan doet zij/hij dit 'opdat' Ego dit als een teken tot groet zou beschouwen. Wanneer Ego op de gepaste manier reageert en het gebaar als groet interpreteert, dan reikt ook zij/hij de hand 'omdat' Alter tot het begroeten overging.

VOORBEELD

Dit is een eenvoudig voorbeeld. Vergelijk dit voorbeeld met een soortgelijke situatie – een begroeting – die echter veel complexer is.

Alter en Ego bevinden zich op een receptie. Ego is bedrijfsleider en Alter wil absoluut in contact komen met Ego. Dit contact is belangrijk als eerste aanzet voor het aanknopen van handelsrelaties. Ego mag niet de indruk krijgen dat het contact op kunstmatige

VOORBEELD

manier gelegd werd: Alter wil een spontane indruk maken. Daarom zal Alter de situatie nauwkeurig inschatten. Aan de hand van een mentale voorbereiding zal Alter bepalen wanneer en hoe hij Ego het best begroet.

Het begroeten van iemand is in de bovenstaande schets moeilijker dan in de dagelijkse omgang. Opdat het plan zou slagen, is een mentale voorbereiding noodzakelijk. Bij moeilijke handelingen maken we een mentaal plan dat de verschillende stappen bevat om het geviseerde doel te bereiken. Het is duidelijk dat die mentale voorbereiding erop gericht is het 'opdat' motief te realiseren. De betekenis voor Ego bestaat uit het beantwoorden van de aanzet tot samen handelen (interactie) van Alter. Ook bij Ego gaat een mentale voorbereiding vooraf aan de beantwoording. Een geslaagde onderlinge afstelling van 'opdat' en 'omdat' motieven leidt tot interactie.

1.3.4 VORMEN VAN INTERACTIE

Mensen kunnen verschillende dingen samen doen. Los van de concrete inhoud (bv. kennisoverdracht, elkaar begroeten, iemand verzorgen) neemt een interactie ook een bepaalde vorm aan. Sociologen gaan ervan uit dat het oneindig aantal interacties maar een beperkt aantal vormen aanneemt. Meestal verwijst men naar de vormen conformiteit, samenwerking of coöperatie, conflict en ruil.

conformiteit

Conforme interactie is interactie die verloopt volgens de betekenis die beide partners aan de interactie vastknopen. In een conforme interactie zijn er twee aspecten aanwezig. Enerzijds is er een wederzijds akkoord over wat in de interactiesituatie zal gebeuren (bv. kennisoverdracht bij een interactie tussen leraar en leerlingen), anderzijds is er ook een akkoord over hoe die overdracht zal gebeuren (bv. de leraar geeft uitleg aan de zwijgende leerlingen). Het tegengestelde van conformiteit is deviantie of afwijking. Deviantie houdt in dat minstens een van de interactiepartners zich niet houdt aan de al dan niet expliciet afgesproken regels (bv. leerlingen die praten tijdens de uitleg van de leraar).

samenwerking

Een interactie gekenmerkt door *samenwerking* houdt in dat sociale eenheden samen een doel proberen te realiseren. Voordat er tot samenwerking overgegaan kan worden, moet er een akkoord – stilzwijgend of afgesproken – zijn om samen een bepaald doel te verwezenlijken. Er moet een wederzijdse bereidheid tot samen handelen zijn en een minimum aan conformiteit met betrekking tot het navolgen van de afspraken. Conformiteit is dan ook een deelaspect van samenwerking.

Interacties gebaseerd op samenwerking en conformiteit maken geordend samenleven mogelijk. Het grootste deel van de algemeen sociologische theorievorming heeft overigens precies tot doel het bestaan van sociale orde te verklaren. Conformiteit en samenwerking werden dan ook door sociologen tot kernobject van de sociologie gemaakt. Die interactievormen komen om die reden ook verder in het boek aan bod bij de studie van socialisatie, institutionalisatie en sociale controle.

conflict

Een volgende interactievorm is het *conflict*. Conflict en samenwerking zijn uiteindelijk, als elkaars tegengestelde, onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het centrale kenmerk van een conflict is dat ten minste twee partijen, al dan niet impliciet, niet akkoord gaan met hoe een interactie moet verlopen, waarbij ze een poging doen om de interactie te laten verlopen volgens de eigen zienswijze.

Dit vergt wat verduidelijking. Menselijk gedrag is een aanpassing aan een externe omgeving. Om tot aanpassing over te gaan, moeten mensen echter over middelen beschikken. Meestal zijn die middelen niet in overvloed aanwezig. Het menselijke leven kenmerkt zich dan door het zich toe-eigenen van schaarse middelen. Wanneer het bij de verdeling van schaarse middelen niet tot een akkoord komt, is er sprake van een conflict.

We willen 'overleven' in een consumptiesamenleving, dus moeten we geld verdienen en in competitie gaan met anderen voor jobs die geld opleveren.

VOORBEELD

Conflicten hebben niet alleen betrekking op schaarse middelen. Daarnaast gaan conflicten ook over waarden, aanzien en macht.⁴ Ouders hebben ideeën over de vrijetijdsbesteding van hun kinderen. Zo kunnen ouders als waarde hebben dat kinderen er alles moeten aan doen om te slagen in hun educatief project. Kinderen, daarentegen, hebben al eens de idee dat ontspanning op de eerste plaats komt. Het gevolg hiervan kan een conflict zijn, waarbij ouders dreigen met straffen en kinderen in het geniep proberen aan de leerdruk van hun ouders te ontkomen.

Conflict mag men niet eenzijdig negatief beschouwen (zie Coser, 1964, p. 128). Conflicten kunnen een positieve bijdrage vormen tot de opbouw en later tot de versterking van de samenleving. Zo fungeert het conflict als een stimulus voor de ontwikkeling van nieuwe regels. Zo ontstonden de Verenigde Naties als antwoord op het grootschalige conflict tussen landen tijdens Wereldoorlog II. Tegelijk intensifiëren conflicten de deelname aan het sociale leven en maken ze 'slapende' regels wakker. Op het eerste gezicht lijkt een onrechtmatig hardhandig optreden van de politie tegenover een betoger maar weinig maatschappelijke bonussen op te leveren. Een dergelijk optreden kan er echter wel voor zorgen dat de beroepscode van de politie ter discussie komt en dat er allerlei burgers en mensenrechtenorganisaties betrokken raken in het daaropvolgende maatschappelijke debat. De maatschappelijke bonus van het originele conflict is dus dat de samenleving wakker geschud wordt, oude regels herbevestigd worden of nieuwe regels gemaakt worden. Hierdoor worden toekomstige inbreuken minder waarschijnlijk.

Een ander basiskenmerk van conflict is dat groepen onder invloed van een conflict met een externe vijand zeer onverdraagzaam worden met betrekking tot interne dissidentie. Enkel beperkte afwijkingen worden aanvaard. De nood aan een strikte militaire discipline tijdens oorlogssituaties is hier een klassiek voorbeeld van. Anderzijds zorgt het conflict ook voor groepscohesie. Een gemeenschappelijke vijand brengt mensen dichter bij elkaar.

Volgens sociologen vinden heel wat interacties plaats op basis van *ruil*. Ruil mag men niet alleen beschouwen vanuit een economische context waarbij een goed A geruild wordt voor een goed B. Voor de studie van interactie is sociale ruil belangrijker. Zo stelt Blau⁵ dat de baten of beloningen die individuen in sociale verbanden ontvangen, meestal kosten betekenen voor de anderen. Neem het volgende alledaagse voorval.

ruil

Een kind krijgt eten van zijn moeder. Het kind krijgt dus een beloning (het eten) en dat betekent een tijdsinvestering voor de moeder (kosten). Daar staat echter ook iets tegenover. Het is normaal dat het kind het eten opeet en dankbaarheid betoont.

VOORBEELD

4 We baseren ons hierbij op de werkdefinitie van sociaal conflict zoals Lewis Coser, Lewis A. (1964). *The Functions of Social Conflict*. Glencoe: The Free Press.

5 Blau, Peter M. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New York: John Wiley.

Dit is een kleine kostprijs die door het kind 'betaald' wordt, wat baten oplevert voor de moeder (de moeder is blij met de erkenning van haar inspanning en kookkunsten). Dit is een heel algemeen verspreid sociaal principe. Wanneer iemand ons een dienst bewijst, dan erkennen we graag onze dankbaarheid. Als we dit publiekelijk doen, verkrijgt alter een hogere 'rang'. Haar/zijn kost wordt dan gecompenseerd door de baten van een toegenomen sociale achting. Wanneer we geen compenserend wederkerig gedrag vertonen, worden we als ondankbaar bestempeld. Dankbaarheid wordt als een sociale norm beschouwd. Overigens, ietwat cynisch zouden we kunnen stellen dat de neiging om anderen te helpen wellicht vaak is ingegeven door het streven naar sociale erkenning. Op die manier lijkt een zeker egoïsme dit altruïsme dus te ondersteunen.

Het hierboven gegeven voorbeeld is uiteraard heel eenvoudig. Ruilinteracties variëren enorm. Opmerkelijk hierbij is dat er heel vaak een ongelijke verdeling van kosten en baten is. Een werknemer die tien uur per dag, zes dagen per week werkt tegen een karig loon, ruilt in feite een zeer grote arbeidsinspanning (een kost voor de werknemer, een baat voor de werkgever) tegen een zeer beperkte geldelijke beloning (een baat voor de werknemer, een kost voor de werkgever).

Waarom is het belangrijk deze interactievormen te kennen? De bovenstaande kenmerken van interactievormen zijn volgens sociologen aanwezig, wat ook de inhoud is van de specifieke interactie. Ze zijn maar een greep uit de basisprincipes die deze interactievormen beheersen. Zodra die vormen geïdentificeerd en de eigenschappen ervan bepaald zijn, is de sociologie in staat concrete interacties te verklaren aan de hand van algemene vormkenmerken. Het principe van de wederkerigheid is misschien wel het duidelijkste voorbeeld. Mensen zien interacties vaak als ruil en menen dat de kosten en baten evenredig moeten worden verdeeld over de in de interactie betrokken actoren. Als je iets in anderen investeert, wordt verwacht dat er een tegenprestatie komt. Dit is een algemeen aanvaard sociaal principe. Dit wetende kunnen we tal van specifieke fenomenen verklaren. Het wederzijds geschenken geven bij kerstmis is er een voorbeeld van. Ook de uitdrukking 'in het krijt staan' toont aan hoe belangrijk ruil en wederkerigheid in het dagelijkse leven zijn. Wanneer iemand uitgenodigd wordt voor een etentje, voelt zij/hij zich verplicht om haar/zijn gastvrouw/heer op haar/zijn beurt uit te nodigen.

1.3.5 DE STOLLING VAN INTERACTIE IN CULTUUR EN STRUCTUUR

Interacties hebben verregaande gevolgen. Uit interacties groeien cultuur en structuur. Stel je even voor dat er tien mensen die elkaar niet kennen geheel toevallig op een onbewoond eiland terechtkomen en er niet afkunnen. Al gauw zullen die mensen interageren met elkaar. Ze zullen samen eten zoeken en bereiden, huizen bouwen en wellicht ook wel liedjes zingen en de liefde bedrijven. Hierbij zullen ze afspraken maken. De ene zal jagen, de andere fruit plukken, en nog een andere zal het vuur voor de barbecue aanwakkeren. Die afspraken zullen steeds verder gaan en onderbouwd worden met visies over wat nu de goede manier van doen is. De groep kan zo vinden dat het niet goed is om elke dag op konijnen te jagen, bijvoorbeeld uit schrik voor het uitsterven van de konijnen op het eiland, of omdat de lokale konijnen simpelweg niet zo lekker zijn. Ook zullen er gauw twisten ontstaan. De ene kan vinden dat hij het meest productief is als jager en daarom de jacht moet coördineren. Anderen kunnen vinden dat zij alleen recht hebben op alle graan, omdat zij als enige veel werk hebben gestoken in het aanleggen en onderhouden van een akkertje. Als ze in hun opzet slagen en het graan voor zich kunnen houden, zullen ze in geval van voedselschaarste hun graan duur verkopen. Ze zouden zelfs het leiderschap over de groep kunnen claimen.

De drie finalisten van de eerste editie van Big Brother (VTM). Een nieuwe mini-samenleving ontstaat wanneer de kandidaten worden samengebracht in het Big Brother huis. Er ontstaan 'spontaan' ideeën en regels over b.v. huishoudelijke taken.

Uit dit voorbeeld blijkt dat uit de interactie van mensen spontaan allerlei ideeën ontstaan over wat goed en wat slecht is. Dit is een essentieel kenmerk van cultuur. Met cultuur verwijzen we naar de gedeelde betekenis die mensen aan het handelen en de objecten uit hun omgeving toekennen, en die geformaliseerd wordt in waarden, normen, overtuigingen, wetten. Ook ontstaan er verschillende posities, waarbij er rijken en armen, bezitters en niet-bezitters, machtigen en machtelozen zijn. Dit noemen we kortweg structuur. Met structuur verwijzen we dus naar het geheel van posities van actoren en de vorm van de interacties en relaties tussen die actoren, zoals arbeidsspecialisatie (waarbij de actoren verschillende taken uitvoeren), centralisatie (het delegeren van verregaande beslissingsmacht naar een bepaalde actor), conflict, samenwerking, ... Alle sociale eenheden ontwikkelen, ongeacht hun omvang, zowel culturele als structurele kenmerken.⁶

cultuur

structuur

Anders gezegd, de duizenden interacties die mensen met elkaar aangaan zorgen voor de productie van cultuur en structuur. Dit zijn stabiele, gestolde inhouden en vormen van interactie. Je zou kunnen zeggen dat de samenleving eigenlijk kan worden teruggebracht tot interacties. Daarmee bedoelen we dat cultuur en structuur alleen maar ontstaan en bestaan omdat er onderliggende interacties zijn.

De universiteit is een heel complexe structuur, namelijk een geheel van hiërarchische posities (bv. rector, proffen, studenten) en verbanden tussen posities (bv. faculteiten). De universiteit heeft ook een specifieke cultuur (bv. de nadruk op kwaliteit bij het ontwikkelen en doorgeven van kennis).

VOORBEELD

Maar als iedereen stopt volgens die structuur en cultuur te handelen, dan houdt de universiteit op te bestaan – toch in de vorm zoals wij die kennen. Als studenten niet meer naar proffen luisteren en proffen niet meer naar de rector luisteren, dan heeft dat gevolgen voor het voortbestaan van de universiteit in haar huidige vorm.

De stapsgewijze verandering van de staatsstructuur onder druk van de Vlaamse Beweging.

⁶ Structuur wordt soms nog ruimer omschreven. Hiermee wordt dan meer algemeen verwezen naar de voortdurende en regelmatige wisselwerking tussen personen of groepen van personen. Cruciaal is dat dit het bestaan van een netwerk van sociale relaties tussen personen en groepen veronderstelt. Om die wisselwerking tussen personen te begrijpen, kijken sociologen dan ook naar de verdeling van leden van een gemeenschap over sociale posities, en naar de vorm van hun sociale relaties (dit is wat we hierboven structuur genoemd hebben). Binnen die ruime definitie zou je echter ook kunnen kijken naar de houdingen en ideeën die leden van een samenleving hebben over elkaar en over objecten. Die zijn immers ook een bron van voortdurende, regelmatige wisselwerking (bijvoorbeeld, de houding van eerbied ten opzichte van ouderen bepaalt hoe interacties met ouderen gangbaar verlopen). Dit is echter een onderdeel van wat wij hierboven *cultuur* noemden.

Nu, structuren en culturen staan of vallen niet door simpele acties van individuen. Structuren en culturen zijn voor ons een realiteit waarmee we geconfronteerd worden en waar we als individu niet al te veel vat op hebben. Structuren en culturen bewegen meestal enkel na langdurige en massale 'niet-conformistische' handelingen. Zo was het pas na langdurige politieke actie vanuit de Vlaamse beweging dat er stap voor stap een omvorming kwam van de unitaire Belgische staat tot een federale staatsstructuur. En zo wordt er al sinds de jaren zeventig, met het rapport van de Club van Rome, geprobeerd om onze waarden aangaande het beschermen van het leefmilieu te versterken. Het milieubewustzijn nam mondjesmaat toe, wat wijst op een zeer langzame culturele verandering.

Dit mechanisme van stolling en weer vloeibaar worden van structuur en cultuur via sociale interacties is een centraal thema in de sociologie. We spreken enerzijds van sociale orde en stabiliteit, versus sociale verandering en dynamiek.

1.3.6 DE CONTEXT

De maatschappij wordt dus gecreëerd door interactie van personen (en grotere sociale eenheden, zoals bedrijven). En die maatschappij is op haar beurt een determinant van andere interacties. We creëren in onze interacties een universiteit en de universiteit bepaalt onze interacties. Dit laatste blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat studenten alleen maar kunnen kiezen uit door de universiteit aangeboden studierichtingen. In de sociologie staat de analyse van de structurele en culturele context centraal bij het verklaren van interacties en gedrag. De context waarbinnen interacties plaatsvinden, is echter ruimer dan dat. We geven enkele voorbeelden.

Demografische factoren. Hiermee verwijzen we ten eerste naar primaire demografische kenmerken, namelijk gebeurtenissen als geboortes, huwelijken, migraties en sterftes. Ten tweede zijn er de secundaire demografische kenmerken die voortvloeien uit de werking van die primaire demografische componenten, zoals de leeftijdsstructuur, de bevolkingsdichtheid, de gemiddelde gezinsgrootte enz. Voorbeelden van demografische factoren die de interactie tussen mensen bepalen zijn legio.

VOORBEELD

Zo draagt de vergrijzing van de bevolking ongetwijfeld bij tot een verandering in de sociale positie van en onze houding tegenover kinderen en senioren.

Ecologische factoren. Die hebben betrekking op de natuurlijke omgeving, d.i. de topografie, het klimaat, de bodemgesteldheid of 'het milieu' waarbinnen zich het maatschappelijke leven afspeelt. De organisatie van het dagelijkse leven, welbepaalde overlevingspatronen en allerlei cultureel-structurele constellaties, zoals steden en politieke structuren, ontwikkelen zich dikwijls in eerste instantie als gevolg van een adaptatie aan het fysische leefmilieu.

VOORBEELD

Herders in bergstreken hebben vaak een (semi)nomadische leefstijl, waardoor ze voor lange tijd weg zijn van hun basisdorpen. Die herders hebben ook eigen tradities. Ze hebben een eigen trots en gaan prat op het vrije leven in de bergen. Aangezien die herders vaak mannen waren, waren ze ook noodgedwongen voor langere duur celibatair.

Materiële en technologische factoren. Hiermee worden die elementen aangeduid die worden aangewend ter beheersing van de omgeving en die dienen om de behoeften van de mens zo adequaat mogelijk te bevredigen. Tot die categorie behoren onder meer

technologische ontwikkelingen, de organisatie van de economie, huisvestingsvormen, de organisatie van het transport en communicatie.

De ontwikkeling van de nieuwe informatie- en communicatietechnologie heeft verre-gaande gevolgen. Dankzij de gsm en het internet is het bijvoorbeeld makkelijker om in contact te treden met de rest van de wereld. Hierdoor hebben ontwikkelingen die plaats-vinden aan de ene kant van de wereld ook quasi direct een invloed op mensen en lan-den aan de andere kant van de wereld. Als de beurs van Tokyo zwaar in het rood gaat, dan verspreidt dat nieuws zich razendsnel. Bij de opening van de beurzen in Europa en de VS kan dan vaak ogenblikkelijk een soortgelijke koersdaling worden vastgesteld.

VOORBEELD

1.4 DE SOCIOLOGIE EN HAAR AANVERWANTE DISCIPLINES

Het wordt nu stilaan duidelijk hoe de sociologie te werk gaat. We vatten het samen in twee stelregels. Ten eerste leveren sociologen geen enkelvoudige verklaringen, maar con-centreren ze zich op algemene wetmatigheden. De sociologie verschilt daarmee enigszins van wetenschappen zoals de geschiedschrijving of de culturele antropologie. Het meest kenmerkend voor die benaderingswijzen is de concrete gebondenheid van hun verkla-ring aan een specifieke tijd en ruimte. Een historicus probeert fenomenen in het verleden te verklaren door, naast algemene wetmatigheden, voornamelijk te verwijzen naar het belang van factoren die tijd- en plaatsspecifiek zijn. Daarenboven wordt historisch onder-zoek getypeerd door een creatieve omgang met informatiebronnen. Door de onmogelijk-heid om vele actoren rechtstreeks te bevragen, gaat de historicus op zoek naar indirecte bronnen van informatie. Samenvattend zou je kunnen zeggen dat historici een soort van detectives zijn die op basis van nauwgezet en kritisch bronnenonderzoek een complex fenomeen uit het verleden proberen te begrijpen en te verklaren.

geschiedschrijving

Een schoolvoorbeeld van historisch onderzoek is 'Montaillou' van Emmanuel Le Roy Ladurie.⁷ Die Franse historicus gebruikt inquisitieverlagen over de Cathaarse kettlers om het leven en denken te verklaren van de bewoners van Montaillou, een dorpje in de Pyreneeën in de periode 1294-1324.

VOORBEELD

Dit is dus een beschrijving van een dorpje in al zijn uniciteit, maar het boek leert ons onrechtstreeks heel veel over hoe mensen in het algemeen leven en denken. Sociologen proberen echter expliciet, vanaf het opzetten van het onderzoek, tijd- en ruimtegebon-den verklaringen te overstijgen door gebruik te maken van algemene wetmatigheden.⁸

De cultureel antropoloog richt zich dan weer op het beschrijven en interpreteren van (interactie tussen) culturen, waarbij vanuit de ervaring van de gewone mens problemen zoals identiteit, religie, seksualiteit, globalisering en de relatie met de natuur belicht wor-den. Hoewel de opzet van de culturele antropologie in principe comparatief is – het zoe-ken naar verschillen en gelijkenissen tussen culturen – hebben cultureel antropologen zich in de praktijk voornamelijk toegespitst op de studie van één enkele samenleving in al zijn complexiteit, waardoor ook bij die discipline de focus komt te liggen op het unie-ke en het specifieke. Doorgaans maken cultureel antropologen gebruik van kwalitatief onderzoek, namelijk veldwerk. Ook uit die cultureel-antropologische studies komen we natuurlijk heel veel te weten over hoe mensen in het algemeen leven en denken.

culturele antropologie

⁷ Zie E. Le Roy Ladurie, *Montaillou. Een kettlers dorp in de Pyreneeën (1294-1324)*, Amsterdam: Ooievaar Pockethouse, 1994.

⁸ Hoe sterk men het algemene moet nastreven, is overigens een punt van discussie binnen de sociologie.

VOORBEELD

Nancy Scheper-Hughes (1984) stelde bij een selectie van 72 vrouwen in het noordoosten van Brazilië vast dat er bij hun 686 zwangerschappen (een gemiddelde van 9,5 per vrouw) er 85 spontane of geïnduceerde abortussen, 16 doodgeborenen en 251 zuigelingen- of kindersterftes (overlijdens voor de vijfde verjaardag) waren. Bij de bevraging van deze vrouwen leerde de onderzoekster hoe zij dit beleefden. De vrouwen waren geneigd om voordelen aan deze situatie te zien. Ze gaven aan dat "it was a blessing that God decided to take them in their infancy". Ook waren er aanwijzingen voor verwaarlozing. Moeders leverden minder adequate verzorging (voedsel, medische bijstand) aan kinderen die 'passief', 'traag' en 'verbaal minder sterk' waren. De moeders meenden dat deze kinderen "wanted to die" en dat hun "will and drive toward life was not sufficiently strong". Deze houding werd geduid door te wijzen op de armoede en de honger in deze streek, de onwetendheid inzake moderne anticonceptie, de noodzakelijke maar vaak afwezige steun van een man in de overlevingsstrijd en, dus, over de onmogelijke keuzes die deze vrouwen eigenlijk gedwongen zijn te maken.

Kortom, zowel de geschiedenis als de culturele antropologie hebben een wat andere invalshoek (de focus op het unieke en specifieke) en analysemethode (respectievelijk bronnenonderzoek en veldwerk), maar staan qua onderzoeksobject heel dicht bij de sociologie. Hierbij moet wel vermeld worden dat de sociologie, de geschiedenis en de antropologie intern enorm gevarieerd zijn én er heel wat mengvormen bestaan. Daardoor kunnen die disciplines niet altijd strikt van elkaar worden onderscheiden.

Ten tweede verklaren sociologen gedrag, (sociale) handelingen en/of interacties (al dan niet gesteld in structuur en cultuur) door de invloed van de sociale omgeving, dus door te verwijzen naar andere sociale handelingen en/of interacties (al dan niet gesteld in structuur en cultuur). We kunnen hierbij een onderscheid maken tussen micro- en macrosociologie. Bij microsociologie ligt de klemtoon op de studie van (kleine) groepen en de interactie tussen individuen.

VOORBEELD

Het verklaren van de kans dat een individu een diefstal pleegt door te verwijzen naar de al of niet aanwezigheid van criminelen in zijn vriendengroep.

Hierbij ligt de focus dus op hoe de interactie tussen vrienden aanleiding kan geven tot diefstal. Bij macrosociologie wordt het handelende individu overstegen en ligt de focus op kenmerken van grotere sociale eenheden, zoals organisaties, regio's, landen en groepen van landen.

VOORBEELD

De verklaring van de verschillende mate van sociale ongelijkheid in westerse landen door te verwijzen naar verschillen in sociaal beleid tussen die landen.

Hier wordt dus een patroon van sociale interactie (sociale ongelijkheid, begrepen als de ongelijke verdeling van schaarse middelen) in verband gebracht met andere patronen van sociale interactie (een type van sociaal beleid, begrepen als de manier waarop de staat omgaat met bepaalde categorieën burgers).

Vaak wordt die tweede stelregel samengevat door te stellen dat het sociale door het sociale moet worden verklaard. Sociologen gaan echter vaak nog een stapje verder. Tal van sociologen gaan na hoe de sociale omgeving of maatschappij een invloed uitoefent op het menselijke gedrag in de breedste zin van het woord. Dit betekent dat de sociologie ook een bijdrage probeert te leveren tot het verklaren van gedragsvormen als, ideeën, cognitieve eigenschappen en persoonlijkheidskenmerken.

Volgens de contacttheorie leiden interetnische contacten tot een vermindering van vooroordelen.

Sociologie is uiteraard niet de enige wetenschap die menselijk gedrag bestudeert. Zo houdt de biologie zich onder andere bezig met na te gaan hoe variaties in fysiologische eigenschappen, hormonale processen en biogenetische factoren gepaard gaan met variaties in gedrag. Net als de biologie, zal ook de psychologie het gedrag benaderen via de studie van interne mechanismen (intra-individuele benadering). Psychologen zien het gedrag immers als een soort weerspiegeling van cognitieve en emotionele processen die 'van binnen uit' het gedrag bepalen. Merk het verschil op tussen de biologie en de psychologie enerzijds en de sociologie anderzijds. Sociologen nemen niet het individu, maar wel de sociale omgeving en de sociale relaties van de individuen als referentiekader bij de verklaring van gedrag. Ze veronderstellen dat gedragingen weliswaar een biologische en psychologische basis hebben, maar finaal een reflectie zijn van de sociale organisatie van de leefwereld of de situatie waarin mensen vertoeven.

biologie

psychologie

Een cognitief kenmerk als de leerprestaties van kinderen is afhankelijk van de aangeboren intelligentie en van de mate waarin een zekere innerlijke drang aanwezig is om te studeren. Leerprestaties zijn echter ook afhankelijk van de wijze waarop ouders en leerkrachten stimulerend optreden bij het leerproces en van de ontwikkelingsgraad van de gegeven maatschappij, d.w.z. van de mate waarin onderwijs een belangrijk middel tot sociale promotie is. De leerprestaties zijn dus afhankelijk van biologische, psychologische en sociologische kenmerken.

VOORBEELD

Het verloop van de dagelijkse interacties met familieleden en vrienden bepaalt in niet geringe mate iemands gemoedsgesteldheid. Die laatste is niet zomaar een spirituele toestand, maar het resultaat van een samengaan van hormonale en neurologische reacties. Interacties beïnvloeden dus de wijze waarop het menselijk lichaam functioneert. Een bepaalde gezinscontext kan van die aard zijn dat personen, door de continue stress die er aanwezig is, depressief worden.

VOORBEELD

Kortom, interacties binnen het gezin, een studiedomein van de sociologie, oefenen een invloed uit op psychologische en biologische verschijnselen. Anderzijds beïnvloedt de werking van datzelfde lichaam onze interacties. Zo is het algemeen bekend dat een te snelle of te trage werking van de schildklier tot depressiviteit leidt.⁹ Depressieve mensen vertonen symptomen van levensmoeheid, afwezigheid enz. Die symptomen beïnvloeden ongetwijfeld de wijze waarop hun interacties met anderen verlopen.

⁹ Zie o.a. Wolf, Bateman, A. & Sturgeon, D. (1990). *UCH Textbook of Psychiatry. An integrated approach*. Londen: Gerald Duckworth & Co.

sociale psychologie

Hiermee is duidelijk dat de verschillende disciplines, de biologie, de psychologie en de sociologie, niet strikt van elkaar kunnen worden gescheiden. Het gevolg hiervan is dat er specifieke subdisciplines ontstaan op de grenzen van die disciplines. Op het grensvlak van de sociologie en de psychologie bevindt zich het domein van de sociale psychologie. We zagen al dat sociaal handelen bestaat uit een gerichtheid op de andere. De houding die men tegenover anderen aanneemt, omschrijven we als attitude. De studie van attitudevorming en attitudeverandering, met inbegrip van overtuigingsprocessen, behoort tot het terrein van de sociale psychologie. In tegenstelling tot de intra-individuele benadering (= psychologie) gaat men hier uit van een interindividuele benadering. Die laatste komt bijvoorbeeld mooi tot uiting in het volgende.

VOORBEELD

Sommige mensen hebben een negatieve houding tegenover mensen met een andere etniciteit. Wanneer ze met mensen met een andere etniciteit samen moeten handelen, dan evalueren ze die persoon negatief. We weten echter ook dat dit dikwijls resulteert uit een gebrek aan kennis van en ervaring met mensen met een andere etniciteit. Wanneer mensen op een langdurige wijze met personen met een verschillende etniciteit tot interactie komen, is de kans groot dat ze elkaar op realistische wijze leren inschatten. Hun houding wordt dan niet meer bepaald door een a priori negatieve beoordeling.

Die laatste bevinding (die bekend is onder de benaming van de sociale contacttheorie) toont duidelijk aan hoe interactie (= interindividueel) een houding (= intra-individueel) kan veranderen. De wisselwerking tussen het interindividuele en het intra-individuele is precies het object van de sociale psychologie.

sociobiologie

Op het grensvlak van de biologie en de sociologie bevinden zich de sociobiologische en de biosociale benadering. Bij sociobiologische verklaringen wordt ervan uitgegaan dat gedragsvormen en sommige erop voortbouwende vormen van sociaal handelen het resultaat zijn van een duizenden jaren lange aanpassing aan een externe omgeving. Bepaalde gedragsvormen of vormen van sociaal handelen bestaan omdat ze een adaptieve waarde bezitten. Anders gezegd, volgens sociobiologen is het verkeerd te veronderstellen dat menselijke sociale organisaties enkel en alleen door de voor mensen zo 'typische' cultuur bepaald worden. We moeten mensen niet zien als een diersoort die volledig anders functioneert dan andere diersoorten. Of nog anders gesteld, mensen hebben misschien wel cultuur, maar dat wil niet zeggen dat onze cultuur alleen bepaalt wat we doen en niet doen. Sociale wetenschappen kunnen, aldus Edward Wilson¹⁰, maar beter naar samenlevingen en menselijk handelen kijken vanuit een meer afstandelijk perspectief, namelijk vanuit een evolutionair tijdsperspectief. Hierbij komen processen van genetische evolutie en natuurlijke selectie als verklarende principes naar voren. Een mooi voorbeeld van zijn standpunt is de analyse van incest.

VOORBEELD

Het afwijzen van incestueus gedrag wordt natuurlijk cultureel onderbouwd (er zijn waarden, normen en wetten die het verbieden), maar het feit dat incest in alle cultuurgemeenschappen een quasi-afwezige gedragsvorm is, suggereert dat het afwijzen van incest een overwegend biologische basis heeft. In dat opzicht wordt erop gewezen dat inteelt leidt tot biologisch minder aangepaste nakomelingen (wat bijvoorbeeld blijkt uit een lagere levensverwachting) én dat het voor een populatie evolutionair steek houdt om genetische variatie te stimuleren door inteelt te beperken.

10 Wilson, Edward O. (1978). 'What is sociobiology', p. 1-12 in Gregory, Michael, S., Silvers, Anita & Sutch, Diane (eds.). *Sociobiology and human Nature*. San Francisco: Jossey-Bass.

Bij de biosociale verklaring wordt, kortweg gesteld, de wisselwerking tussen het biologische en het sociale in het algemeen nagegaan. Hierbij wordt, in tegenstelling tot de sociobiologie, niet zozeer gelet op adaptatie aan een externe omgeving en de daarmee gepaard gaande genetische onderbouw van gedrag. In die benadering legt men gewoon de klemtoon op de wijze waarop biologische processen aan de basis liggen van interacties en maatschappelijke processen kunnen beïnvloeden.

biosociale verklaring

Westerse samenlevingen worden gekenmerkt door een sterke stijging van echtscheidingscijfers. Voor beleidsmensen is het dus interessant om die factoren te kennen die achter die trend schuilgaan. Er zijn onderzoeken die de oorzaak o.a. leggen bij een verhoogde tewerkstelling van vrouwen. Een verhoogde tewerkstelling levert vrouwen eigen financiële middelen, waardoor ze zich onafhankelijker kunnen opstellen tegenover hun man. De studie van Mazur & Michalek¹¹ vestigt echter de aandacht op een mogelijke biologische verklaring. Ze brengen een interpretatie die een verband legt met de hoeveelheid testosteron, het mannelijk geslachtshormoon. Testosteron lijkt zowel oorzaak als gevolg te zijn van agressief, dominant en antisociaal gedrag bij mannen.

Een eerste belangrijke vaststelling die de genoemde auteurs maakten, was dat gehuwde mannen over een periode van tien jaar altijd een lager gehalte aan testosteron hadden dan ongehuwde mannen. Het testosteronniveau van gescheiden mannen verschilde niet significant van ongehuwde mannen. Opvallend is dat onderzoekers ook een hoger testosterongehalte waarnamen in de jaren die onmiddellijk een echtscheiding voorafgingen, maar ook onmiddellijk na een echtscheiding.

Hoe kunnen we die resultaten interpreteren? Hoge testosteronwaarden gaan samen met antisociaal gedrag. Misschien komt het daardoor dat mannen met hoog testosteron niet huwen. Huwen is per definitie een sociale aangelegenheid. Antisociaal gedrag zou ook de hogere echtscheidingscijfers kunnen verklaren van mannen met hoog testosterongehalte. In dit opzicht is testosterongehalte oorzaak van echtscheiding of van ongehuwd blijven.

De spanningen die aanwezig zijn in een spaak lopend huwelijk kunnen echter ook het testosteronniveau positief beïnvloeden. Testosterongehalte is hier eerder een effect dan een oorzaak. De toename van testosteron in de scheidingsperiode zou ook een mogelijke verklaring zijn voor de waargenomen toename van gewelduitingen van mannen op vrouwen.

Huwelijk, echtscheidingen en mannelijk testosteron

De Nederlandse wereldkampioene wielrennen Marianne Vos wil graag bij de mannen meedoen, maar mag niet van de officiële wielersinstansies. Kunnen vrouwen om biologische redenen minder hard fietsen? Of kregen ze de afgelopen decennia gewoon minder kans om zich te ontwikkelen?

Het hierboven besproken onderzoek is een voorbeeld van een biosociale benadering van sociaal handelen. Vaak kunnen dergelijke verklaringen een uiterst nuttige aanvulling bieden. Verklaringen uit biosociale hoek zijn echter niet altijd complementair met sociologische observaties en verklaringen. Zo weten we dat in de afgelopen decennia het aantal echtscheidingen spectaculair steeg. Indien testosteron dé verklaring van echtscheiding is, zou dit moeten impliceren dat er een equivalente toename van het testosteronniveau is... Het is meer waarschijnlijk dat we de oorzaak van de toename van echtscheidingen moeten koppelen aan spectaculaire veranderingen in de sociale omgeving, zoals de ontkerkelijking en de toenemende buitenshuis tewerkstelling van vrouwen.

¹¹ Mazur, Allan & Michalek, Joel. (1998). 'Marriage, divorce and male testosterone'. *Social Forces*. 77 (1), 315-330.

1.5 BASISREGELS BIJ DE UITVOERING VAN SOCIOLOGISCH ONDERZOEK

In de vorige delen hadden we het voornamelijk over de typische sociologische ziens- en verklaringswijze. In dit deel lichten we de basisregels van de praktische sociologiebeoefening toe. Ten eerste moet er aan een aantal basisprincipes voldaan worden die in meer of mindere mate voor alle wetenschappelijke disciplines gelden. We bespreken die hieronder. Ten tweede vraagt de sociologie in sommige omstandigheden een eigen benadering. Over die kwestie bestaat overigens heel wat discussie. We vatten die discussie samen in sectie 1.6, met een bespreking van de tegenstelling tussen de positivistische en de interpretatieve sociologie.

1.5.1 OBJECTIVITEIT

De sociologie is een objectieve benadering van de sociale werkelijkheid, geen subjectieve. Dit betekent dat de verklaringen en inzichten die de sociologie over de sociale werkelijkheid opbouwt, geldig moeten zijn voor meer dan één wetenschapper.

VOORBEELD

Wanneer socioloog A beweert dat er meer kans is dat ongehuwden depressief worden, dan mag die uitspraak, om wetenschappelijk geldig te zijn, niet enkel gebonden zijn aan de analyse en het onderzoek van socioloog A.

1.5.2 CONCEPTEN

concepten

De sociologie maakt gebruik van een aantal typische sociologische begrippen of concepten. Die stellen ons in staat om bepaalde aspecten van de werkelijkheid te vatten. Het zijn als het ware de mentale vangnetten die ons in staat stellen om elementen uit de werkelijkheid te lichten en voor studie toegankelijk te maken. Het ontwikkelen van concepten is niet altijd even vanzelfsprekend. Sociologen maken immers net als niet-sociologen deel uit van de samenleving. Iedereen is in staat een beschrijving te geven van zijn of haar onmiddellijke omgeving. Hierbij gebruiken mensen 'dagelijks' taalgebruik. Dit taalgebruik draagt echter vaak betekenissen die niet altijd de realiteit éénduidig sociologisch interpreteren. In het dagelijkse taalgebruik hanteren we namelijk soms vage of dubbelzinnige concepten.

VOORBEELD

Het woord 'migrant' wordt te pas en te onpas gebruikt om een categorie mensen te benoemen die in werkelijkheid helemaal geen migrant zijn – maar kinderen of kleinkinderen van migranten. Bovendien zullen niet alle migranten – bijvoorbeeld de in Brussel neergestreken Japanse kaderleden van Toyota – ook tot die alledaagse categorie 'migrant' gerekend worden, terwijl ze wel migranten zijn. De actualiteitsbijdrage geeft hiervan een mooi voorbeeld.

ACTUA: De onduidelijkheid van dagelijks taalgebruik

DRIE OP VIER MIGRANTEN VINDT DISCRIMINATIE IN BELGIË WIJDVERSPREID

BRUSSEL – Drie op vier leden van de Noord-Afrikaanse en Turkse gemeenschappen in de Belgische grootsteden vindt dat discriminatie op basis van etnische origine 'wijdverspreid' is in België. Dat blijkt uit een grootschalige bevera-

ging die het Europese Agentschap voor de Grondrechten liet uitvoeren bij tientallen minderheidsgroepen in de hele Europese Unie.

Bron: De Standaard, 22 april 2009

Wetenschappelijke kennis van de sociale werkelijkheid behoeft een zuiver taalgebruik. Daarom worden in dit handboek de basisconcepten die als onderbouw dienen voor het sociologische analysekader toegelicht. Meerdere sociologen droegen bij tot de ontwikkeling van de sociologische concepten. We gaan dan ook zoveel mogelijk naar de oorspronkelijke bronnen terug.

1.5.3 GENERALISATIE

Het uiteindelijke doel van sociologisch onderzoek is te komen tot een set van algemene regels ter verklaring van het sociale leven. Sociologische inzichten moeten generaliserend of veralgemenend zijn. Een generaliserende verklaring is een verklaring die op basis van een aantal beperkte stellingen meerdere situaties verklaart die feitelijk van elkaar verschillen, maar een identieke onderliggende dynamiek hebben.

De uiteindelijke bedoeling bestaat erin tot theorieën te komen die de verklarende regels in een coherent geheel vatten. De sociologiebeoefening wordt op dit ogenblik gekenmerkt door de ontwikkeling van *theories of the middle range*. Het is niet zo dat er naar één theoretische verklaring voor de hele maatschappelijke werkelijkheid wordt gestreefd.¹² De maatschappelijke realiteit is te complex om verklaard te kunnen worden vanuit één theorie. De hedendaagse sociologie besteedt echter veel aandacht en energie aan het ontwikkelen van meerdere veralgemenende, objectieve verklaringsmodellen die elk een verklaring voor diverse deelaspecten van de sociale werkelijkheid vatten. Toen we de kenmerken van de sociale psychologie vermeldden, bespraken we kort de sociale contacttheorie. Dit is een voorbeeld van een middle range theorie. De theorie heeft betrekking op contact met leden van minderheden in meerdere van elkaar verschillende contexten. Bovendien kan die theorie ook toegepast worden op andere groepen, bijvoorbeeld holebi's.

theories of the middle range

1.5.4 EMPIRISCH MATERIAAL

Elke wetenschappelijk uitspraak moet worden ondersteund door empirisch materiaal. M.a.w., om tot wetenschappelijk gemotiveerde uitspraken te komen, moet er empirisch onderzoek uitgevoerd worden. Op basis van dat onderzoek moeten andere sociologen de resultaten kunnen verifiëren. Wetenschappelijke gegevens die door de socioloog gebruikt worden, beperken zich echter niet tot cijfermateriaal (kwantitatieve gegevens). Wanneer een socioloog vooral de betekenissen van interactie wil bestuderen, is cijfermateriaal minder geschikt. In zo'n geval kunnen dagboeken, brieven of biografieën interessantere gegevens opleveren (kwalitatieve gegevens). In de eerste plaats kan een wetenschapper uitgaan van nieuw, oorspronkelijk onderzoek. In de tweede plaats is er onderzoek gebaseerd op secundaire gegevens.

empirisch materiaal

kwantitatieve gegevens

kwalitatieve gegevens

Een primaire data-inzameling heeft als essentieel kenmerk dat de socioloog zelf bepaalt op welke manier zij/hij aan gegevens komt en wat de kenmerken van die gegevens moeten zijn. De socioloog kan voor de verzameling van primaire gegevens meerdere technieken gebruiken. Een veelgebruikte techniek is de schriftelijke enquête of de ondervraging van mensen op basis van een steekproef (surveyonderzoek). Ook het interviewen of het op een systematische manier stellen van allerhande vragen aan mensen over wat

primaire gegevens

¹² Overigens, in andere wetenschappen zijn er wel zulke *grand theories*, zoals de evolutieleer in de biologie.

de socioloog interesseert, is een veelgebruikte techniek om tot inzicht te komen in het sociologische studieobject. Sociologen kunnen echter ook gebruikmaken van observatie: kijken naar wat mensen doen. Meer nog, ze kunnen gebruikmaken van participerende observatie. Hierbij neemt de socioloog gedurende een tijd deel aan het sociale leven van een groep. Door die participatie leert de socioloog dan heel wat bij over de werking van die groep. Participerende observatie is een uniek instrument om de betekenis te leren kennen die mensen aan hun interacties geven.

Merk op dat het in de sociologie moeilijk is om experimenten te organiseren waarbij alle randomstandigheden gecontroleerd worden. Er zijn met andere woorden geen laboratoriumomstandigheden. Bij de natuurwetenschappen is het experiment dé gangbare techniek.

VOORBEELD

Als je het effect van een bepaalde chemische stof op de ontwikkeling van kanker wilt nagaan, kan je als natuurwetenschapper een aantal proefratten in een laboratorium verzamelen en indelen in groepen (één groep ratten krijgt de chemische stof toegediend, een andere groep niet en vormt de controlegroep). Als de ratten die de chemische stof kregen inderdaad vaker kanker krijgen, dan ondersteunt dit de these dat die stof kanker verwekkend is.

Voor sociologen is het natuurlijk moeilijker om experimenten op te zetten. Bijvoorbeeld, om het effect van rijkdom op de mentale gezondheid na te gaan, kun je maar moeilijk mensen met exact dezelfde voorgeschiedenis en kenmerken in een laboratorium verzamelen en hen indelen in een rijke groep en een controlegroep om dan te zien wat er gebeurt.

secundaire gegevens

Secundaire gegevens zijn gegevens die niet door de onderzoeker zelf verzameld worden, maar die door haar/hem gebruikt worden om tot inzichten te komen in bepaalde sociale fenomenen. Secundaire gegevens zijn van andere onderzoekers afkomstig (wetenschappelijke databanken) of kunnen het resultaat zijn van administratieve procedures, zoals gegevens uit volkstellingen of andere bevolkingsstatistieken.

1.5.5 CUMULATIVITEIT

literatuuronderzoek

De socioloog bouwt verder op resultaten van voorgaand onderzoek. De socioloog werkt dus cumulatief. Dit betekent dat, voordat de socioloog een onderzoeksonderwerp aanvat, zij/hij op de hoogte moet zijn van wat andere sociologen al met dit onderwerp deden. De socioloog moet dus een studie maken van de bestaande wetenschappelijke literatuur. Dit literatuuronderzoek is belangrijk, niet alleen om overbodig onderzoek te vermijden, maar ook om de onderzoeksvraag te verscherpen. Een onderzoeker die geïnteresseerd is in de redenen waarom mensen al dan niet interetnische vriendschappen ontwikkelen, moet meer doen dan alleen maar de contacttheorie testen. Uit bestaand onderzoek weten we al dat sociaal contact niet altijd leidt tot de afname van interetnische vooroordelen. In de huidige stand van de wetenschap is het belangrijk om na te gaan welke precieze condities ertoe leiden dat contact leidt tot de afname van vooroordelen. Leidt contact tot de afname van vooroordelen indien het contact plaatsvindt in niet-competitieve relaties (bv. in de salsaclub)? En is er geen afname van vooroordelen indien dat contact plaatsvindt in sterk competitieve relaties (bv. tussen werknemers in een competitieve bedrijfscultuur)? Zonder grondig literatuuronderzoek kan een dergelijke scherpe vraagstelling natuurlijk niet ontwikkeld worden.

1.5.6 VERIFIEERBARE RAPPORTERING

Om groei in de wetenschap mogelijk te maken, moet de socioloog over haar/zijn onderzoeksbevindingen berichten. De resultaten van sociologisch onderzoek moeten echter ook verifieerbaar of controleerbaar zijn. Dit wordt gerealiseerd door de publicatie van onderzoeksartikelen in tijdschriften die het onderzoek op voorhand laten controleren door deskundigen uit de wetenschappelijke discipline. Hierdoor worden wetenschappelijke onderzoeksresultaten dus aan een strenge beoordelingsprocedure onderworpen voordat ze aan de buitenwereld meegedeeld worden. Dat onderzoeksartikel bevat een aantal verplichte onderdelen.

1 *Literatuuroverzicht en probleemstelling*

De socioloog moet in staat zijn de beschikbare onderzoeksliteratuur te vinden, kritisch te lezen en synthetisch samen te vatten. Hierbij mag een adequate bronvermelding niet vergeten worden. Waar werd de informatie gevonden? Wie was er de auteur van? Waar en wanneer werd de studie gepubliceerd en hoe is ze terug te vinden? Op basis van die literatuurstudie vermeldt de socioloog haar/zijn vraag- of probleemstelling.

Een probleemstelling is een bondige omschrijving van het eigenlijke onderwerp van de studie die tegelijkertijd het onderwerp in het geheel van de kennis plaatst. De nauwkeurige omschrijving ervan staat centraal in de probleemstelling. Het literatuuroverzicht bepaalt samen met de distillatie van de probleemstelling de theoretische invalshoek van de studie.

2 *Overzicht van gebruikte methode en technieken*

Na het literatuuronderzoek en de formulering van een probleemstelling komt de socioloog tot een beschrijving van de manier waarop zij/hij de studie uitvoerde. Welke gegevens werden gebruikt, hoe werden die gegevens ingezameld, waar werden ze ingezameld, hoe werden de gegevens verwerkt? Dit gedeelte, dat op de theorie volgt, levert de methodologische onderbouw van het sociologische onderzoek.

3 *Bespreking van de resultaten*

Wat zijn nu de voornaamste resultaten die uit de nieuwe studie naar voren komen? Dit deel wordt heel nauwkeurig uitgeschreven, zodat de lezers van de studie kunnen achterhalen hoe de onderzoeker uiteindelijk tot conclusies kwam.

4 *Conclusie en/of discussiegedeelte*

In het laatste deel van de studie vermeldt de onderzoeker welke gevolgtrekkingen uit de gegevens kunnen worden afgeleid. Daarnaast interpreteert de onderzoeker ook haar/zijn resultaten binnen het geheel van de wetenschappelijke kennis. De socioloog moet in dit onderdeel ook aantonen op welke manier haar/zijn onderzoeksresultaten verenigbaar zijn met wat al geweten was, welke vroegere bevindingen tegengesproken worden en welke nieuwe vragen de onderzoeksresultaten oproepen.

Wetenschappelijke studies die de bovenstaande vorm aannemen, vormen een wetenschappelijk artikel. Ze worden ter bekendmaking opgestuurd naar wetenschappelijke tijdschriften. Elk wetenschappelijk specialisme heeft een of meerdere wetenschappelijke tijdschriften waarin onderzoeksresultaten over het specifieke onderwerp worden gepubliceerd.

peer review

Wetenschappelijke tijdschriften zijn meestal internationaal georganiseerd. Ze worden geleid door een redactieraad. Studies ingediend voor publicatie moeten eerst gecontroleerd en beoordeeld worden. Wanneer een studie ingediend wordt, duidt de redactieraad een comité van meestal drie lezers aan (*peer review*). Dit zijn andere wetenschappers die door hun eigen werk al bewezen hebben dat ze specialisten zijn in een bepaald vakgebied. Die drie personen beoordelen de ingediende studie op anonieme manier. Bij een wetenschappelijke beoordeling weten die drie specialisten niet wie de auteur(s) is (zijn) van de studie. Ook de auteur weet niet wie de beoordelaars zijn van haar/zijn studie. Op basis van die kritische, anonieme evaluatie wordt een beoordelingsrapport uitgeschreven. Drie beslissingen zijn mogelijk: de studie wordt volledig verworpen (bij te lage kwaliteit of relevantie), de studie moet worden herwerkt (en eventueel opnieuw anoniem beoordeeld), de studie kan worden gepubliceerd (zonder wijziging).

Strengheid van wetenschappelijke selectie

Het tijdschrift *Social Problems* heeft als doel wetenschappelijke studies te publiceren die sociale problemen op theoretisch gestaafde manier bestuderen en analyseren. In 2005 werden er 343 studies ingediend. Er werden 90.3% studies afgewezen. Dit waren studies die niet voldeden aan de formele eisen van het tijdschrift: ze bestudeerden niet echt 'sociale problemen', ze waren theoretisch niet gemotiveerd of er werden technische fouten gemaakt. Dit betekent dus dat slechts 9,7% van de ingediende studies aanvaard werden. M.a.w., uit de 343 ingediende studies werden 33 artikels gehaald. Het tijdschrift *Social Problems* is hierbij geen uitzondering. Elk wetenschappelijk tijdschrift hanteert strenge selectiecriteria. Voordat een studie gepubliceerd wordt, heeft het een heel grondig en meervoudig beoordelingsproces achter de rug.

1.6 KWANTITATIEF OF KWALITATIEF?

Binnen de sociologie is er heel wat gediscussieerd over de juiste wetenschappelijke methode. De vraag is of de sociologie de methode van de natuurwetenschappen, met haar klemtoon op precieze meting en oorzaak-gevolgrelaties, kan overnemen. Het alternatief is een methode die sociologiespecifiek is, namelijk een methode die in functie staat van het kenmerkende aspect van sociale handelingen en interacties, namelijk betekenis.

Meestal wordt die discussie als een of-of discussie gevoerd. Naar onze mening, ons inspirerend op Max Weber¹³, moeten beide methoden elkaar echter complementeren. Weber sprak van zinadequatheid en causale adequaatheid als eisen voor goed sociologisch werk. Causale adequaatheid houdt in dat men een kansuitspraak kan doen met betrekking tot oorzaak-gevolgrelaties. Zo stelt Weber dat een verklaring causaal adequaat is wanneer, op basis van veralgemeningen, er een kans is dat een bepaald oorzaak-gevolgpatroon zal voorkomen. Een verklaring is zin- of subjectiefadequaat wanneer de gemaakte verbanden in overeenstemming zijn met onze gewoonlijke denk- en voelpatronen. Jammer genoeg zijn beide eisen in de loop der jaren los van elkaar komen te staan. Sociologen die zich gericht hebben op de eis tot veralgemeningen met betrekking tot oorzaak-gevolgrelaties hebben zich resoluut op het positivisme gericht. Die sociologen die zich richtten op de zinvolheid, gebruiken de *verstehende* of interpretatieve methode.

1.6.1 DE KWANTITATIEVE BENADERING: HET POSITIVISME

Het positivisme is niet alleen eigen aan de sociologie. In de brede filosofische betekenis verwijst het positivisme naar een kennistheorie die ontwikkeld werd door Francis Bacon, John Locke en Isaac Newton. Vanuit historisch oogpunt behoren zowel Comte (1798-1857) als Durkheim (1858-1917) tot de positivistische grondleggers onder de sociologen. Binnen de sociologie kende het positivisme vooral een hoogtepunt in de Amerikaanse sociologie tussen 1930 en 1960. Belangrijke namen zijn George Lundberg (1895-1966), William F. Ogburn (1886-1959) en Paul Lazarsfeld¹³ (1901-1976).

In de sociale wetenschappen is het positivisme gegrondvest op vier principes, namelijk:

- kennis kan enkel gebaseerd zijn op ervaring (observatie);
- er wordt gestreefd naar causale verklaringen door generalisaties;
- er is een eenheid van wetenschappelijke methode in de wetenschappen; hierdoor zijn de natuurwetenschappelijke methodes van toepassing in de sociale wetenschappen;
- er moet een rigoureuze scheiding zijn tussen feiten en waarden; wetenschappelijke inzichten hebben dus geen sociaal normerende status.

Op basis van die principes is er in de sociale wetenschappen een rigoureuze zorg ontstaan voor methodologie. Er kwam aandacht voor problemen rond het meten van kenmerken van mensen, organisaties en samenlevingen, de steekproefmethode werd verbeterd enzovoort. Daarnaast kwamen de sociale wetenschappers al gauw uit op een intensief gebruik van statistische technieken om zo tot een verklaring te komen van bepaalde handelingsvormen of interactieprocessen. Kenmerkend hierbij is het beklemtonen van oorzaak-gevolgrelaties. We verduidelijken de belangrijkste kenmerken van het positivisme aan de hand van een voorbeeld.

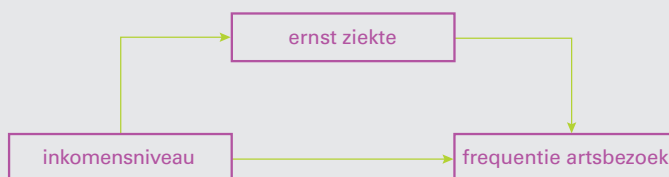
Wetenschappelijk onderzoek start vanuit een onderzoeksvraag. In dit voorbeeld luidt de onderzoeksvraag: 'Welke factoren bepalen de mate waarin mensen gebruiken van medische voorzieningen?' Uit ervaring weet men dat bepaalde mensen vlugger naar een arts gaan dan andere. Is het mogelijk om verschillen tussen mensen met betrekking tot het gebruik van medische voorzieningen, zoals het raadplegen van een arts, te verklaren? M.a.w., kan men een verklaringsmodel opstellen voor het gebruik van medische voorzieningen? Die herformulering van onze vraag introduceert een belangrijk concept uit de positivistische sociologie, namelijk het verklaringsmodel. Een model kunnen we omschrijven als een schematische voorstelling van (een deel van) de wereld, waarbij verbanden worden gelegd tussen een aantal fenomenen. Het doel van een model is dus om op een beknopte, overzichtelijke manier inzicht te bieden in het functioneren van (een deel van) de wereld.

Verklaringsmodellen variëren qua complexiteit. Het meest eenvoudige model bestaat uit twee 'variabelen'. Het bezoek aan een arts, gemeten door de variabele 'bezoek arts', wordt bepaald door het 'inkomensniveau' van de persoon in kwestie. Het is duidelijk dat het aantal bezoeken aan een arts kan variëren. Ook het inkomen van personen is geen vaststaand iets, maar vertoont onderlinge verschillen.

Causale modellen

¹³ Wacquant, Loïc J.D. (1993). 'Positivism'. In Outwhaite, William & Bottomore, Tom. *The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought*. Oxford: Blackwell Publishers.

Vandaar dat men hier over variabelen spreekt: kenmerken die ‘variabele’ waarden kunnen aannemen. Om de waarde van variabelen te kennen, moeten we ze echter meten. M.a.w., we moeten variabelen vertalen in meetbare indicatoren. Hiervoor moeten we de wijze bepalen waarop de variabele zich in de sociale werkelijkheid manifesteert. Dit noemt men operationaliseren. In dit voorbeeld is dit eenvoudig. Het bezoek aan een arts kan worden geoperationaliseerd door te vragen naar het aantal artsbezoeken per jaar.

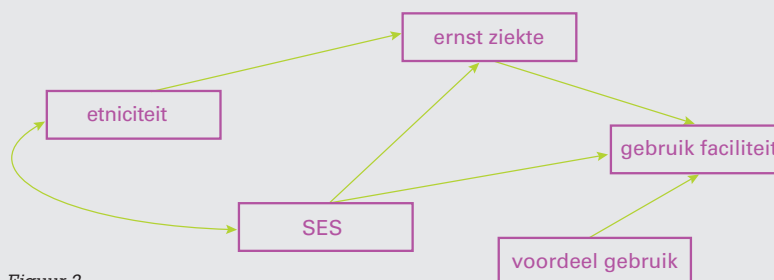

Figuur 1

In het verklaringsmodel voor artsenbezoek gaan we ervan uit dat het inkomensniveau een invloed uitoefent op het aantal bezoeken aan een arts. We veronderstellen met name een causale relatie. Om van causaliteit te kunnen spreken is het noodzakelijk dat de verklarende of onafhankelijke variabele voorafgaat aan de te verklaren of afhankelijke variabele.

Twee soorten causale invloeden zijn mogelijk, directe en indirecte. De ‘directe’ invloed van inkomen op bezoek aan de arts wordt weergegeven door de directe rechtlijnige pijl. Het inkomensniveau kan echter ook een invloed uitoefenen op de perceptie van de ernst van de ziekte (zie figuur 1). Bijvoorbeeld, mensen met een hoog inkomen percipiëren een ziekte misschien sneller als ernstig dan mensen met een laag inkomen. En indien een dergelijke perceptie ervoor zorgt dat mensen sneller naar de dokter gaan, zullen mensen met een hoog inkomen ook om die reden vaker naar de dokter gaan dan mensen met een laag inkomen. Anders gezegd, het inkomensniveau oefent niet alleen een directe invloed uit op de frequentie van het doktersbezoek. Er is een extra ‘indirecte’ invloed van inkomensniveau op doktersbezoek via de invloed uitgaande op de perceptie van de ernst van de ziekte.

Een voorbeeld van een meer complex model wordt geleverd door de figuur 2. Dit model verklaart het verwachte gebruik van geneeskundige faciliteiten door kinderen. Het werd ontwikkeld in de Verenigde Staten en bevat de onafhankelijke variabelen etniciteit, socio-economische klasse, waargenomen ernst van de ziekte en waargenomen voordeel dat het gebruik van geneeskundige faciliteiten met zich meebrengt. De afhankelijke of te verklaren variabele is het verwachte gebruik van

Figuur 2

geneeskundige faciliteiten. Dit model is complexer omdat er in drie stappen gewerkt wordt. Er zijn variabelen die enkel onafhankelijke variabelen zijn (ethniciteit, SES). Daarnaast zijn er variabelen die zowel afhankelijk als onafhankelijk zijn (ernst ziekte, voordeel dat gebruik van medische faciliteiten oplevert).

Na het opstellen van het model is het de bedoeling om na te gaan of de in het model veronderstelde samenhangen tussen kenmerken ook kunnen worden vastgesteld in de sociale werkelijkheid. Een dergelijke geobserveerde samenhang tussen kenmerken wordt doorgaans aangeduid met het statistische concept 'covariantie'.

covariantie

In de moderne sociologische praktijk neemt de positivistische aanpak een belangrijke plaats in. Het is daarom goed om de voornaamste kenmerken die we uit het bovenstaande voorbeeld kunnen halen nog eens toe te lichten.

- 1 De positivistische benadering gaat bij haar verklaring van de sociale werkelijkheid uit van een theoretisch model. Het is duidelijk dat het model dat het verwachte gebruik van geneeskundige faciliteiten verklaart, niet alle factoren in kaart brengt die een invloed kunnen uitoefenen. Een extra variabele zou bijvoorbeeld de religieuze overtuiging van de personen in kwestie kunnen zijn. Het al dan niet opnemen van variabelen in een model is gebaseerd op de theoretische relevantie en de spaarzaamheid. Zijn er m.a.w. redenen waarom religieuze overtuiging in het model moet worden opgenomen? Enkel die variabelen waarvoor we op basis van vorig onderzoek of op basis van logische afleidingen kunnen besluiten dat ze in verband staan met de afhankelijke variabele worden in de verklaring ingebracht. Een verklarend model moet dus een goede verklaring geven en ook zo eenvoudig mogelijk zijn.
- 2 De theoretische concepten van het model (bv. de waargenomen ernst van de ziekte) worden in variabelen omgezet. Variabelen zijn meetbare grootheden. Die krijgen een kwantificeerbare grootte via het operationaliseren. Dit laatste bestaat uit het aanbrenge van meetbare indicatoren voor de variabelen.
- 3 De variabelen worden causaal geordend. Een eerste opsplitsing is die tussen onafhankelijke en afhankelijke variabelen. Ook de onafhankelijke variabelen worden in een causale volgorde gebracht. Die volgorde is belangrijk voor het bepalen van directe en indirecte invloeden. Causaliteitsbepaling gebeurt op basis van theoretische inzichten gesteund door een tijdsordening.
- 4 De causale relaties worden geacht algemene wetmatigheden te zijn. Het gehanteerde causale model wordt geacht een algemene verklaring te zijn voor het gebruik van medische faciliteiten, ongeacht de plaats of tijdstip van het gebruik van die faciliteiten. Het spreekt vanzelf dat het ontwikkelen van dergelijke modellen het resultaat is van herhaald testen en bijsturen. Bovendien is het streven naar deze algemene wetmatigheden eerder een ideaal dan een realiteit.
- 5 De positivistische sociologie wordt ondersteund door de statistische analyse. De statistiek voorziet in de belangrijkste technieken voor het analyseren van de gegevens waarmee de positivistisch georiënteerde socioloog werkt. De gegevens kunnen van primaire of secundaire aard zijn.

theoretisch model

operationaliseren

causaliteitsbepaling

statistische analyse

1.6.2 DE KWALITATIEVE BENADERING: NADRUK OP BETEKENIS

Volgens tal van wetenschappers doet de natuurwetenschappelijke methode, voor een groot deel samenvallend met het positivisme, geen recht aan de sociale werkelijkheid. Die bestaat immers niet uit 'zinloze' gehelen, maar is gebaseerd op interpretaties en betekenisgeving van de mensen die deze werkelijkheid vormen. Het is precies dit betekenisvolle karakter van de sociale werkelijkheid dat schril contrasteert met het object van de natuurwetenschappen. Bij de in de fysica waargenomen samenhangen ontbreekt het precies aan een dergelijke betekenis. De confrontatie die de natuurwetenschapper heeft met dat deel van de realiteit dat zij/hij bestudeert, is dus anders dan de confrontatie die de socioloog heeft met de sociale werkelijkheid. Sociale wetenschappers moeten, als ze hun studieobject volledig willen kennen en respecteren, rekening houden met de betekenissen en de interpretaties die inherent zijn aan die sociale werkelijkheid.

Naturwissenschaften
Geisteswissenschaften

verstehende sociologie

Die discussie is al lang aan de gang. In de 19de eeuw werd het debat gevoerd in termen van '*Naturwissenschaften versus Geisteswissenschaften*'. Belangrijke vertegenwoordigers van die laatste waren Heinrich Rickert (1863-1936) en Wilhelm Dilthey (1833-1911). Beiden beïnvloedden in sterke mate de al eerder vermelde Max Weber. Grosso modo, en uiterst vereenvoudigd, kan men stellen dat de door hen voorgestane wetenschapsbeoefening erop gericht is de betekenis die onlosmakelijk met het menselijke handelen verbonden is, te begrijpen. Vandaar dat die benaderingswijze, gezien haar Duitse herkomst, als *verstehende sociologie* wordt aangeduid. Andere benamingen zijn interpretatieve of kwalitatieve sociologie.

Meerdere invalshoeken zijn aanwezig in de interpretatieve benadering. Die variëren van een loutere beschrijving van de betekeniswereld van specifieke actoren en hun leefwereld tot een duidend interpreteren van de betekenissen die actoren aan hun handelen geven. Bij de laatste benadering wordt meestal gebruikgemaakt van typologieën. De meest bekende zijn de *Idealtypen* van Max Weber. Voor een bespreking van dit begrip verwijzen we naar de sectie over Weber in hoofdstuk 10.

De participerende observatie en het diepte-interview zijn de meest gebruikte technieken van de interpretatieve socioloog. Via dergelijke technieken leert de socioloog de onderlinge motieven, betekenissen en argumentaties kennen die actoren gebruiken om hun dagelijkse leven zinvol te maken, d.i. van betekenis te voorzien. Interpretatieve sociologie is niet alleen geschikt voor het achterhalen van betekenissen. Men kan ook het verloop van interactieprocessen achterhalen. Op die manier kunnen we inzicht krijgen in hoe bepaalde fenomenen nu ontstaan, waardoor we beter verstaan wat de essentie van het fenomeen is. De studie van Howard Becker over marihuana-gebruik is hiervan een voorbeeld.¹⁴

Het leren roken
van marihuana

De klassieke verklaring voor druggebruik verwijst doorgaans naar het gebruik van drugs als middel tot escapisme of ziet het gebruik als een gevolg van psychische stoornissen. Aan de hand van interviews met marihuana-gebruikers komt Becker tot de vaststelling dat het gebruik van die drug niet het resultaat is van een wegvluchten uit de realiteit of van een psychisch kenmerk. Becker gaat uit van het gegeven dat marihuana een recreatiedrug is die niet verslavend werkt. Gebruikers kunnen, in

14 Becker, Howard. (1963). 'Becoming a marihuana user'. P. 41-58 in Becker, Howard S. *Outsiders. Studies in Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.

tegenstelling tot gebruikers van opiaten, gewoon stoppen als ze dit willen. In dit onderzoek probeerde Becker tot een algemene beschrijving van de volgorde van verandering in de individuele attitude ten opzichte van gebruik en ervaring te komen. Die volgorde wordt geacht altijd voor te komen wanneer een individu ertoe komt marihuana te gebruiken voor haar/zijn plezier. Cruciaal is dat dit proces in wezen een sociaal leertraject is. De implicatie van deze bevinding is dat dit soort van druggebruik moet gezien worden binnen een sociale eerder dan een individuele context.

Becker gebruikt de methode van de *analytische inductie*. Die methode vereist dat elke case de hypothese ondersteunt. Als dit niet het geval is, dan is de onderzoeker verplicht om de hypothese aan te passen aan die case die aantoonde dat de oorspronkelijke hypothese verkeerd was. Via een analyse van kwalitatieve interviews komt Becker tot de conclusie dat niemand een gebruiker wordt zonder:

- 1 de drug te leren roken op een wijze die de juiste effecten voortbrengt;
- 2 te leren de effecten te herkennen en die in verband te brengen met druggebruik (*learning to get high*);
- 3 te leren genieten van de effecten van de drug.

Interviewfragmenten:

- 1 leren roken op de juiste wijze

‘I was smoking like I did an ordinary cigarette. He said, ‘No, don’t do it like that.’ He said, ‘Suck it, you know, draw in and hold it in your lungs till you ... for a time.’

I said, ‘Is there any limits of time to hold it?’

He said, ‘No, just till you feel that you want to let it out, let it out.’ So I did that three or four times.’

- 2 leren herkennen van de effecten en in verband brengen met de drug

‘I heard little remarks that were made by other people. Somebody said, ‘My legs are rubbery,’ and I can’t remember all the remarks that were made because I was very attentively listening for all these cues for what I was supposed to feel like.’

- 3 leren genieten van de effecten van de drug

‘Well, they get pretty high sometimes. The average person isn’t ready for that, and it’s a little frightening to them sometimes. I mean, they’ve been high on lush [alcohol], and they don’t know what’s happening to them. Because they think they’re going to keep going up, up, up till they lose their minds or begin doing weird things or something. You have to like assure them, explain to them that they’re not really flipping or anything, that they’re gonna be all right.’

Hoe kan men nu tot veralgemeningen komen op basis van kwalitatieve studies? Indien de sequens van interactiestappen ook voorkomt bij het gebruik van andere soorten drugs dan marihuana, dan kunnen we aannemen dat hier de fasen van een algemeen leerproces bij druggebruik zijn blootgelegd. Indien dit proces ook bevestigd wordt in andere dan Amerikaanse contexten, dan kan men met een redelijke graad van waarschijnlijkheid besluiten dat het geïdentificeerde proces algemeen is, zowel met betrekking tot het soort druggebruik als met betrekking tot de culturele setting.

Uit deze bespreking is het duidelijk dat het kwalitatief onderzoek een interessante en noodzakelijke aanvulling biedt voor het positivistisch onderzoek. We vatten samen hoe kwalitatief onderzoek dit doet aan de hand van de volgende punten :

1. Het deductief denken van het positivisme, en meer bepaald het afleiden van hypothesen op basis van theorie, is in zekere mate conservatief. Het tracht bestaande inzichten te bevestigen. Om echt nieuwe inzichten te ontwikkelen is onderzoek nodig dat expliciet open staat voor zaken die niet door de hypothesen voorspeld worden. Kwalitatief onderzoek, met haar brede manier van informatiewinning (zoals diepte-interviews en participerende observatie), is hier een alternatief voor.
2. De wereld is complex. De positivistisch geïnspireerde onderzoeksmodellen zijn misschien wel té reducerend als samenvatting van de wereld. In kwalitatief onderzoek wordt gewerkt met open onderzoeksmethoden. Studie-objecten worden niet gereduceerd tot variabelen maar worden bestudeerd in hun volledigheid en hun complexiteiten. Een belangrijk aspect hiervan is context-gevoeligheid. Kwalitatieve methoden zijn gevoelig voor de specifieke situatie waarin mensen en groepen zich bevinden. Dit is belangrijk omdat die context een belangrijke rol speelt in het tot stand komen van menselijk gedrag.
3. In het positivisme dreigen concepten gereïficeerd te worden. Dit wil zeggen dat we menen dat zaken als 'verslaving', 'klasse' of 'migranten' echt bestaan, terwijl het in feite door de onderzoeker geconstrueerde hulpmiddelen zijn om de interpretatie van de wereld te vergemakkelijken. Aangezien deze concepten de denkcategorieën van de onderzoeker zijn, riskeren ze soms maar weinig te zeggen over de 'echte' situatie waarin een bepaalde persoon zich bevindt. In kwalitatief onderzoek vertrekken onderzoekers van de betekenissen, de kennis en de praktijken van de participanten zelf, vanuit hun eigen perspectief. Concepten (en de zich ontwikkelende hypothesen) worden continu door contacten en observaties in het 'veld' getest. Op die manier is er meer zekerheid dat de gehanteerde concepten de wereld van deze participanten op een juiste manier bevatten.
4. Een belangrijk aspect bij kwalitatief onderzoek is de reflexiviteit van de onderzoeker. De onderzoeker tracht na te gaan of hij/zij wel op de juiste manier werkt, of hij/zij niet reducerend of reïficerend te werk gaat. Zo kan een kwalitatief onderzoeker impressies, irritaties en gevoelens die ontstaan tijdens het onderzoek nauwkeurig in een dagboek noteren, waardoor het proces waarbij de onderzoeker tot inzicht komt beschikbaar wordt gemaakt voor reflectie.

Het moet de aandachtige lezer ook hier duidelijk zijn dat noch de positivistische benadering noch de interpretatieve methode alleen tot een genuanceerde kijk op de werkelijkheid leidt. Beide benaderingswijzen sluiten elkaar niet uit, maar vullen elkaar aan. Wanneer we de nadruk leggen op de studie van causale processen, dan zal de positivistische benadering een goede invalshoek zijn. Voor kennis van de betekenissen die mensen aan handelen en interacties toekennen, is de interpretatieve benadering meer aangevoelen.

Daarbij kunnen we twee aanvullende bedenkingen maken. Een eerste bedenking betreft Webers hogervermelde eis tot zowel causale als zinadequatheid. Die eis betekent dat men zowel moet streven naar veralgemeningen met betrekking tot oorzaak-gevolgrelaties én naar zinvolheid van de gevonden verbanden. Dit principe is in feite een aanmaning voor kwalitatieve sociologen om zeker niet te blijven steken in een idiosyncratische beschrijving van een bepaald fenomeen. Een verklaring moet het unieke, historische overstijgen. Meerdere situaties moeten via vergelijkend onderzoek geanalyseerd worden. Het tweede is een aanmaning voor kwantitatieve sociologen. Zij moeten blijven nagaan hoe de oorzaak-

gevolgrelaties ervaren worden door de betrokken actoren, om zo te vermijden dat er aan hun verklaringsmodellen geen absurde, onrealistische veronderstellingen over de menselijke belevingswereld ten grondslag liggen.

Een tweede bedenking is dat er ook legitieme pragmatische redenen zijn om een keuze te maken tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Sommige doelgroepen, zoals illegale prostituees, zwervers en asielzoekers zijn zo moeilijk te bereiken met klassiek survey-onderzoek, dat observaties en diepte-interviews haast de enige mogelijke onderzoekstechnieken zijn.

1.7 DE PLAATS VAN DE SOCIOLOOG IN DE MAATSCHAPPIJ

De socioloog verkeert, in tegenstelling tot andere wetenschappers, in een bijzondere situatie. Niet alleen bestudeert zij/hij de sociale werkelijkheid, tegelijkertijd maakt zij/hij ook deel uit van die sociale werkelijkheid. Vrouwelijke sociologen die de positie van de vrouw in de samenleving bestuderen, blijven natuurlijk ook vrouw buiten hun onderzoek, en hebben ideeën en belangen die samenhangen met hun onderzoek. Natuurwetenschappers kunnen zich buiten de natuurlijke processen plaatsen die ze bestuderen. Newton was niet voor of tegen de zwaartekracht. Dit is veel moeilijker voor sociologen. Is er een verband tussen haar/zijn wetenschappelijke arbeid en haar/zijn maatschappelijke positie? Moet de socioloog bij de studie van een maatschappelijk verschijnsel als sociale ongelijkheid, afstandelijk blijven t.o.v. van ongelijkheden die in haar/zijn ogen misschien maatschappelijke onrechtvaardigheden zijn? Het gevaar bestaat natuurlijk dat onderzoeksresultaten op zo een manier geïnterpreteerd zullen worden, dat ze de persoonlijke visie van de onderzoeker ondersteunen. Die vraagstelling heeft in de sociologie aanleiding gegeven tot heel wat discussie. Voordat we hier dieper op ingaan, merken we wel op dat het verschil tussen sociale en natuurwetenschappen helemaal niet zo scherp is als dit op het eerste gezicht lijkt. Farmaceutisch onderzoek naar de werking van nieuwe medicijnen, dat gefinancierd wordt door de farmaceutische industrie brengt de natuurwetenschapper uiteraard ook in een delicate positie.

Is wetenschap neutraal? Voor elke wetenschapper stelt zich de vraag wat er gebeurt met de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek. Dit was de inzet van de 'aanval' op een proefveld met genetisch gemanipuleerde aardappelen in Wetteren op 29 mei 2011.

waarderingvrij

Wat is nu de gangbare visie op dit probleem? Op het vlak van de eigenlijke wetenschappelijke arbeid (probleemstelling, methodologische onderbouw, interpretatie van de onderzoeksresultaten) moet de socioloog de wetenschappelijke regels van de sociologie volgen. Onderzoeksresultaten mogen niet beïnvloed worden door de waarden die de socioloog als mens aanhangt. Het sociologische onderzoek moet waarderingvrij zijn. De beschrijving van de gevolgde procedure bij wetenschappelijk onderzoek (zie hoger) toont aan dat de persoonlijke voorkeur van de socioloog met betrekking tot de maatschappelijke orde geen impact mag hebben op de onderzoeksresultaten. Waarden kunnen vanuit wetenschappelijk oogpunt niet geëvalueerd worden. Daartoe leent de wetenschap zich niet. Wat telt, is de strengheid en zorgvuldigheid van de toepassing van de wetenschappelijke methode.

waardegebonden

Dit betekent echter niet dat alle menselijke waarden uit de wetenschappelijke arbeid verdwijnen. Waarom kiest iemand een bepaald onderzoeksonderwerp? Waarom bestuderen sommige sociologen seksuele ongelijkheid, terwijl anderen proberen een verklaring te vinden voor het feit er dat anno 2000 bijna geen volk meer naar de kerk gaat? Waarom krijgen bepaalde onderwerpen, ook binnen de wetenschappelijke wereld, duidelijk minder erkenning dan andere? Het antwoord hierop ligt in de waarden die onderzoekers aanhangen. De keuze van een onderwerp is dus waardegebonden. Sommige sociologen zijn er zich niet altijd van bewust dat hun waarden een invloed hebben op de keuze van het onderwerp. Vooral sociologen die de waarden van de dominante groepen in een samenleving delen, ervaren die meestal als vanzelfsprekend en zijn zich niet bewust van hun waardegebondenheid.

We moeten ook opmerken dat de sociale organisatie van de sociologie en haar eventuele verbondenheid met gevestigde instituten en machtshebbers, het gezicht van de sociologie beïnvloedt. Niet alleen waarden bepalen de keuze van onderwerpen, maar ook machtspatronen. Sociale fenomenen die door sommigen als marginaal bestempeld worden, hebben minder kans een wetenschappelijk studieobject te worden dan fenomenen dienstig voor machtshebbers of gevestigde belangengroepen. Een belangrijke katalysator in die dynamiek is de financiering van wetenschappelijk onderzoek. Het ontzeggen van onderzoeksgelden aan bepaalde thema's kan ertoe leiden dat bepaalde aspecten van het maatschappelijke leven of bepaalde sociale categorieën binnen de sociologie niet aan bod komen.

VOORBEELD

vrouwenstudies

Als we naar het verleden kijken, dan zien we dat een analyse van de sociale werkelijkheid waarbij de positie van de vrouw centraal stond, zelden voorkwam. Een toename van vrouwen in academische beroepen leidde ertoe dat 'vrouwenstudies' ontstonden. Doordat vrouwen maatschappelijk mondig werden en dit tot uiting kwam in de universiteiten, kwam een sociologische analyse waarin hun achterstelling centraal stond, tot stand.

Frankfurter Schule

Een ander aspect van de maatschappelijke positie van de sociologie heeft betrekking op interventie of op de toepassing van onderzoeksresultaten. Is er een scheiding tussen theorie en praxis? Moet de sociologie op basis van haar wetenschappelijke inzichten een leidende rol spelen in de maatschappelijke verandering? Die vragen kennen meerdere antwoorden. De *Frankfurter Schule* (met als belangrijke auteurs Marcuse, Adorno, Horkheimer)¹⁵ bestond uit een groep Duitse sociale wetenschappers die op basis van

¹⁵ Zie hiervoor Jay, Martin (1977). *De dialektische verbeelding. Een geschiedenis van de Frankfurter Schule en het Institut für Sozialforschung 1923-1950*. Baarn: Basisboeken/Ambro.

hun wetenschappelijke inzichten tot een wetenschappelijk gemotiveerde kritische maatschappijvisie kwamen. Volgens die wetenschappers was er geen scheiding tussen theorie en praktijk. Wetenschappers hebben dan ook de plicht, volgens hen, om mee te werken aan sociale veranderingsprocessen die maatschappelijke wantoestanden uit de wereld helpen. Vanaf de jaren zestig won die idee ook aan belang in de Verenigde Staten. Daar beweert de *radical sociology* dat de socioloog nooit een vrijblijvende houding kan aannemen. Een zogezegde neutrale socioloog ondersteunt het status quo en kiest dus voor de bestaande sociale verhoudingen.

radical sociology

Vanuit wetenschappelijk oogpunt kan geen antwoord gegeven worden op de vraag of de socioloog al dan niet maatschappelijk en dus politiek geëngageerd moet zijn. Een dergelijk debat situeert zich op het niveau van de politieke verantwoordelijkheid van de wetenschapper en niet van de wetenschap zelf. Elke wetenschapper moet – net als elke burger – hierin haar/zijn eigen verantwoordelijkheid opnemen en weten hoever en op welke manier zij/hij zich maatschappelijk kan en mag engageren. Het behoort echter tot de taak van de wetenschapper om er over te blijven waken dat de wetenschappelijke criteria van objectiviteit bewaard blijven, wat ook haar/zijn maatschappelijke betrokkenheid is. Het behoort tot de ethische verantwoordelijkheid om in debatten duidelijk aan te geven wanneer zij/hij haar/zijn rol van wetenschapper verlaat en tot politieke standpunten overgaat.

Een extra onderscheid dat enigszins in het verlengde van de bovenstaande discussie ligt, heeft betrekking op het onderscheid tussen fundamentele en toegepaste kennis. In de sociologie kan dit onderscheid teruggebracht worden tot het onderscheid tussen een sociologisch probleem en een sociaal of beleidsprobleem. Een sociologisch probleem betreft een probleem met betrekking tot sociologisch inzicht en theorievorming. Het is dus een probleem binnen de sociologie als wetenschap.

sociologisch probleem

Zijn er steeds meer huwelijken tussen partners met hetzelfde opleidingsniveau? Dit meten is van belang om te kunnen uitmaken of we leven in een samenleving waarin opleidingsniveau een sociale barrière vormt. Dit is een interessant sociologisch probleem, los van de vraag of we daar iets concreets willen aan doen.

VOORBEELD

De sociologie als wetenschap kan ook aangevoerd worden om mee te helpen zoeken naar een antwoord op door de maatschappij erkende sociale problemen. In die zin heeft het sociologische onderzoek dan ook een toegepast karakter. Het hoeft hier niet alleen om onderzoek in opdracht van de overheid te gaan. Steeds meer niet-gouvernementele organisaties (ngo's) doen een beroep op sociale wetenschappers in het algemeen en op sociologen in het bijzonder voor het vinden van antwoorden op de problemen waarmee ze zich bezighouden. Dit is duidelijk het terrein van de toegepaste sociologie.

sociaal probleem

Waarom raken mensen zo moeilijk uit de armoede? Dit meten is van belang om arme mensen concreet te kunnen helpen.

VOORBEELD

Toegepaste sociologie is heel nauw verwant met klinische sociologie. Klinische sociologie is een praktijkgeoriënteerde sociologie gericht op interventie. In de klinisch sociologische praktijk wordt gewerkt met individuen, groepen, organisaties en gemeenschappen. Heel wat klinisch sociologen treden op als counsellor. 'Problemen' worden door de klinisch socioloog benaderd vanuit het sociologische perspectief: problemen worden geïnterpreteerd alsof ze het resultaat zijn van de sociale organisatie van menselijke relaties. Klinisch sociologen zijn alert voor problemen die volgen uit macht, dominantie en

klinische sociologie

rolverwachtingen. Belangrijk bij de klinisch sociologische analyse is dat de formulering van het probleem door de cliënt de start is van de analyse. De klinisch socioloog moet het perspectief van de cliënt herdefiniëren. Zij/hij zal hierbij vooral aandacht besteden aan het creëren van inzicht in het geheel van sociale verhoudingen waarvan de cliënt deel uitmaakt.

VOORBEELD

Bij huwelijks counseling probeert de klinisch socioloog huwelijksproblemen op te lossen door concrete interventie (bv. via gesprekken) gebaseerd op de kennis van bestaande sociologische verklaringsmodellen. De huwelijks counselor zou zich, bijvoorbeeld, kunnen baseren op modellen die huwelijkstevredenheid verklaren aan de hand van kenmerken van de relatie tussen huwelijkspartners (zoals inkomensverschillen, dominantie/onderschikking, communicatiestijlen, beslissingsmacht, verdeling van beslissingsdomeinen enzovoort).¹⁶

1.8 SLOTBESCHOUWING

In dit eerste hoofdstuk introduceerden we de zienswijze en de werkwijze van de sociologie. De zienswijze van de sociologie is gebaseerd op de idee dat gedragingen, sociale handelingen en/of interacties (al dan niet gestold in structuur en cultuur) kunnen worden verklaard door de invloed van de sociale omgeving, dus door te verwijzen naar andere sociale handelingen en/of interacties (al dan niet gestold in structuur en cultuur). De werkwijze van de sociologie wordt gekenmerkt door objectiviteit, verificatie, cumulativiteit, generalisatie en de combinatie van theorie en empirie. De sociologische kennis kan worden gebruikt om tot een goed inzicht in onze leefwereld te komen (studie van sociologische problemen) of om concrete interventies in de wereld voor te bereiden (studie van sociale problemen).

16 Rebach, Howard M. & Bruhn, John G. (1991). *Handbook of Clinical Sociology*. New York: Plenum Press.

ZELFTOETS

Een handeling is volgens Max Weber 'sociaal' wanneer:

- 1 ze voorafgaat aan een handeling van een of meerdere individuen;
- 2 wanneer de actor sociale waarden nastreeft;
- 3 wanneer de actor bij het plannen van het handelen rekening houdt met wat anderen gaan of kunnen doen;
- 4 wanneer er een handeling van een of meerdere individuen op volgt.

Korneel laat – uit respect, zo zegt hij – bij het binnengaan altijd zijn gezelschap voor- gaan. Jacobus doet dit enkel wanneer dat gezelschap toevallig die knappe blondine is waar hij een oogje op heeft: kwestie van een goede indruk te maken. Dit is een voor- beeld van...

- 1 waarde rationeel handelen voor Korneel en instrumenteel rationeel handelen voor Jacobus
- 2 waarde rationeel handelen voor Korneel en waarde rationeel handelen voor Jacobus
- 3 traditioneel handelen voor Korneel en instrumenteel rationeel handelen voor Jacobus
- 4 traditioneel handelen voor Korneel en waarde rationeel handelen voor Jacobus

Welke van de volgende scripties, ingediend tot het verkrijgen van de graad van master in de sociologie, kadert wellicht niet binnen de positivistische strekking?

- 1 De invloed van levensomstandigheden op het mentale welzijn van ouderen in Vlaanderen.
- 2 Op zoek naar een verklaringsmodel voor het gebruik van medische voorzieningen.
- 3 Seksbeleving bij ouderen: bejaarden aan het woord.
- 4 Een statistische analyse van cultuurparticipatie bij jongeren. Een crossnationaal onderzoek.

Welke eigenschap is niet kenmerkend voor het positivisme?

- 1 Het gebruik van statistische technieken is van centraal belang.
- 2 Er is een sterke scheiding tussen feiten en waarden.
- 3 Kennis kan worden ontwikkeld los van ervaring, d.i. via de ontwikkeling van ideaal- types.
- 4 Er is eenheid in de wetenschappelijke methode.

OPLOSSINGEN

Juist antwoord (3): het doel van de sociale handeling is een andere persoon die echter niet concreet aanwezig hoeft te zijn.

Juist antwoord (1): het voorrang verlenen is bij Korneel een uitdrukking van de waarde respect. Bij Jacobus is er een doel aanwezig dat hij wenst te bereiken.

Juist antwoord (3): het positivisme maakt bij voorkeur gebruik van statistisch materiaal en zoekt naar covarianties. Ze zoekt helemaal niet naar de eigen betekenisgeving zoals in 3 naar voren komt.

Juist antwoord (3): het positivisme is een empirische benadering, dus gebaseerd op ervaring.

